БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттинген.

ШЫЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болган Министрлер Чөвүлелиниң органы

1972 ЧЫЛ. ПЮЛЬ 20 ЧЕТВЕРГ № 169 (8937). Өртээ 2 көп

Профэвилелдериниң идей-кижизидилгелиг ажылы

Профэвилелдериниң республика, край, область чөвүлелдериниң база Төп комитеттериниң идея-кижизидилгелиг болган культура-массалыг ажылдар айтырыгларының талазы-биле секретарьларының СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлериниг болган ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 50 чылынга холбаштыр ажыл-чорудулгаларынга тураскаатган Бүгү-эвилел чөвүлел хуралы Москвада ажыттынган.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ВЦСПС-тиң даргаазы А. Н. Шелепин чөвүлел хуралды ажыткан.

СЭКП ТК-ның пропаганда киллдизиниң эргелекчизиниң орлакчызы В. А. Медведев «СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпири — идея-кижизидилгелиг ажылдың дайынчы программазы» деп илеткелди кылган. (СЭТА).

МАЛГА СИГЕН БЕЛЕТКЕЛИ — ШАЛЫПЧЫ ФРОНТ!

Таңды шөлү шаңнаан-даа дег

Таңды районда «Тиилелге» совхозтуң чаагай тараа, терең сиген дески үнген делгем шөлдери чиңгир ногаан хевис-ле! Ында тарааның чаагайын магадап чоруп ора, мал чемиңге ажыглаары-биле тарып өстүрген көк-тараа чалгаан шөлге келдивис.

Көк-тарааны комбайннар чыттыр кестирген чоруп турлар. Баштайгы хүннерде кескен тарааны база бир янзы техника чидиг бистер кедиргеи хаайы-биле болбүшаан, удур хөй шаан, кегжеп чоруурун сонуургадывыс. Ол дээрге «КУФ»—18 дээр маркалыг чаа машина-дыр. Ону сенаж кылырынга ажыглаар, тарааны болган өске-даа үүштү доорай шаптырарынга таарыштыр бүдүрүп үндүрген дээрзин бригадир Александр Чебодарев тайылбырлады. «Тиилелге» совхозта амдыызында ийи-ле ындыг машина бар. Ийилдирзин долу күчүзү-биле ажыглап турар болду.

Бригадир эш Чебодарев чиңгир-ногаан тараа чалгаан шөлдерни эргий көргеп, мал чемнериниң белеткелинче, тодаргайларга, сенаж салырынче үш хонук бурунгаар киринкенин дыңнатты. Шиледир чалгаан көк-тарааны кестиринге механизаторлардан Марат Быштак-оол, хөй шаптырган үүштү сенаж салыр оңгарже чедиреринге чолаачы Думай Седен-оол болгаш өске-даа аныяк механизаторлар тергиидеп турар. Комбайнерлериниң болгаш чолаачыларның аразында социалистиг чарыш калбарган. Ол чарышка киржип, бедик көргүзүглерни чедип алыр дээш, трактористер Александр Костинов, Борис Колышников олар база чүткүлдүг, кызымак ажылдап турар.

Сенаж салыр чер совхоз төвүнүң чоогунда сүт-бараан фермазының кажааларының чанында болду. Барык-ла 5—6 кезек черде бетоннан каан оңгарларның бирээзинде хөөп каан көк-тарааны долдур салыпкан. Ол чулуктуг көк чемни илчирбе дугуйлуг трактор-биле тырый бастырып, дескилеп турда, чүктүг машиналар үр-даа болбайн кээп-ле турду.

— Мында колдуунда-ла совхозтуң бирги салбырының аныяктары ажылдап турар бис. Эки шыпарлыг, чаагай амданныг мал чемин хөйү-биле белеткээр хүндүлүг даалга бисте онаашты. Бо оңгарны долдур дыгып, кырын дугдааарын меңээ хүлээндиргеи — деп, тракторист эш Колышников чугаалааш, ССРЭ-ниң 50 чылынга төлептиг ужуражыр дээш ооң эш-өөрү бар курлавырларны долуу-биле ажыглаар дээрзин илергейледи. Чаңгыс оңгарда-ла 70 тоина сенаж салдынганын магададым.

Бетоннаан бо оңгарларга чочак-тарааны-даа, суланы-даа холуштур сенажтаар. Мынчаар белеткээн мал чемниң чулуктуг, сүтсүг чаагай амданныг болурун механизаторлар үнелеп чугаалап турдулар. Мал чемниң белеткелинде кижи бүрүзүнүң күш-ажылчы үлүү Совет Эвилелиниң 50 чыл болур төөгүлүг байырлалынга төлептиг белек болуп, тураскааттынар. Бо бригадада ажылдаан ишчилериң чаңгыс демниг ажыл-ижи, эрес-кежээн ону бүрүнү-биле бадыткап турар.

ЧУРУКТАРДА: көк-тарааны комбайннар-биле кестирип турары. Чанында чурукта (солагай таладан) мурнакчы механизатор Марат БЫШТАК-ООЛ, чолаачы Думай СЕДЕН-ООЛ.

О. ОХЕМЧИК.
Авторнуң фотолары.

Эки шынарлыг хөй дүктү Төрээн чуртка берээл!

КУРЛАВЫРЛАРНЫ АЖЫГЛААР

Бо беш чылда бистиң республиканың ажыл-агыйлары чүгле дүк бүдүрерин безин эрткен сески беш чылдыг-биле деңзээрге 7,4 хуу көвүдедир сорулгалыг болуп турар. Хой ажылындан алыр кол чугула продукция болур дүктү бүдүрерин көвүдедири ацаа быжыг чем-суурну белеткээриндеи ацтыда, кыргылданың технологиязын улам сайзыраңгайжыдарынче онза кичээнгей салырын негеп келген. Орта хойнуң күскү кыргылдазы улуг курлавыр болур дээрзин республика солуннарының арынларынга үнгүлээн материалдарга айытканы черле чөптүг.

Эрткен чылын республиканың мурнуу зоназында бөдүүн дүктүг хойлар колдап турар (Эрзин, Тес-Хем, Өвүр, Бай-Тайга) ажыл-агыйлар ындыг кыргылданы чорутпаанындан дүк садар талазы-биле күрүне планын күүсетпээн болгай. Бөдүүн дүктүг хойну чаңгыс катап кыргыыр деп санап турар кижилер оларның кышка удур байдалындан сестип турар. Агаар-бойдузунуң байдалы бистиң республикага бодаарга чылыг, таарымчалыг Казахстан, Узбекистан, Туркмения ышкаш черлерни чугаалавайн, Бурятия, Чита ышкаш бистиг-биле дөмей черлерни ап көрээли. Борта чоруткулаан күскү кыргылдаларын малдың баш саны хорап, оларның өзүлдезинге моондактыг үржүктар таварышпаан. Үжүру чүдел?

Чазын өй-шаанда кыргыттынган болгаш чайлаглаашкынын эки организастаан хойларның дүгү күскү кыргылдага чедир 5—7 см чедир өзе бөөр арганыг болуп турар. Күскү доңатка чедир кыргыш доозуптарга оларның дүгү соокка алыспас кылдыр өөрүп көөр, а тыва хойлар бодунуң бүдүжү-биле чаглыг чолдан кудуруктуг хойларның клазынга каттыжып турар болгай. Ынчангаш оларның дүгү хылданчак эвес, хоюг.

С. С. Крымский, профессорлар Н. А. Дюмидова биле Г. В. Литовченко оларның шинчилелдерин ёзугаар алырга, ындыг хойларның дүгүнүң 65—78 хуузу чөөктелчек хоюг, а 10—16 хуузу дүк аралаштыр суук болуп турар. Кежиниң бир дөрбелчин сантиметринге-ле 1800—2100 ындыг хыл дүк чоруур. Ынчангаш күскү кыргылда соонда бөдүүн дүктүг хой соокка алзып, хорап болур деп айыылзыпар чорук үндезин чок. Ол кыргылда сөөлүнде соок дүшкүже үнүп келир 2,5-3 см хире хоюг дүк малды соокка алыспас.

Күскү кыргылда ажыктыг дээрзи маргылдаа чок. Ынчалзе-даа ооң-биле чергелештир бөдүүн дүктүг хойну ажаап карактаарының технологиязы элээн чаартынар апаар. Бирээде, ажыл-агыйда бар бөдүүн узун дүктүг хойларны ацтылап үзер, кададын чаңгыс аай болдурары чугула. Ийиде, кыргылда соон дарый оларның кададын ынчыгырадып, семиртилгезин чорудар херек. Үште, күскү кыргылданы доосканып-ла дораан оларның тарып боозадылгазын чорудар. Ооң ажыы болза, чаш төлүн эрте — январь, февраль айларда алыры болур. Дөртте, бөдүүн дүктүг хураганнарны 3—3,5 ай болганда иелериниң чарар болза эки. Ынчан иелериниң сүдү соглу бөөр, а хураганнар кандыг-даа чемни холувас болгаш оттан билир апаар.

Бөдүүн дүктүг хураганнарны иелериниң эрте чарар ындыг арганы Ортаа Азиның республикаларында калбаа-биле ажыглаан турар болгаш сөөлгү үеде ону харын-даа нарын дүктүг хойларда безин практикалап турар апарган. Ол чорук пелериниң часкы кыргылдага чедир күш кирип, семирип алырынга таарымчалыг болуп турар. Беште, часкы кыргылда соонда хойну чайгы одарга ыяк семиртирип алыры эргежок чугула. Бо аргаларны дараазында чылын база-ла улаштырар.

Ам хураган кыргылдазының дугайында чугаалажып көрээлиҗер. Чамдык хойжулар хураган кыргылдазынга шуут удурланып турар таварылталар бар. Ындыг-даа болза дыка хой шинчилелдерни, шелделерни ёзугаар алырга хураганны ийи удаа (баштайгызын 5—7 айлыында, ийиги-зин—15—17 айлыг турда) кыргыыры, оларны чаңгыс-ла чазын кыргыырынга бодаарга таарымчалыг болуп турар. Ынчангаш хураганны төрүттүнген чылын кыргыыр арганы чуртүүн дыка хөй хой ажыл-агыйлары ажыглап турар. Бо ажылды чедишкиниг чорудар дизе, оларның уксаазын, тус черниң агаар-бойдузунуң байдалын болгаш мал чемниң күрлавырын шыңгыы барымдаалаар ужуруг.

Борта кол барымдаалаар чүүлдериң бирээзи, бистиң дүк бүдүрер үлетпүрүвүске агарның дыка чугула болуп турары болур. Ылаңгыя ону кидистен кылган хепти кылырынга хереглеп турар. Күрүне планын күүседири малчынларның болгаш бүгү көдээ ажыл-ишчилериниң кол сорулгазы болганда, бо айтырыг чугула болуру чугаажок.

Ынчалза-даа үстүнде чугаалаанывыс ышкаш, хураган кыргылдазын чорударда черчериниң байдалын барымдаалап көөр херек. Чамдык ажыл-агыйлар ону план күүселдезин бергедедип келирге, аргажоктуң кырында кыргын кааптар чоруктар бар. Ону дүк-ле четпес дээш кайы хамаан чок чорудары хоралыг дээрзин утпаза чогуур. Чүүнүдаа мурнуңда хураганнарның кандыызын кыргыырыл деп айтырыгны шиитпирлээр херек. Орта колдуунда январь-февральда төрүттүнген бөдүүн, чартык-бөдүүн болгаш чартык-нарын дүктүг хураганнар болгаш эзтке хереглээр чиңге-нарын дүктүг хойларның ындыг хураганнарын кыргыыр. Бистиң республиканың байдалынга хураган агарлаашкыны июль-август айларда чоруттунуп турар. Ынчан хураганнар 6—7 айлап турар, дүгү 5—8 см чеде бөөр, деңзизи—28—32 кг болур. Ындыг хураганда 300—700 грамм чедир дүктү ап болур арга бар.

Тыва АССР-де аныяк иртерни төрүттүнген чылында садарын практикалап турар болгай. Олар колдуунда-ла январь, февраль, март айларда төрүттүнген болур. Ынчангаш оларның уксаазын барымдаалавайн дүгүн ыяап-ла кыргаан садар ужуруг.

Нарын дүктүг уксаалыг аныяк малды кыргыырын шуут хорап турарын ажыл-агыйларның удуртукчулары болгаш тускай артемнигле-рни билее чогуур. Чүте дизе, оларның дүгүнүң озулдезин 12—16 айлыг турда тодарадыр апаар.

Бөдүүн дүктүг хойларның болгаш хураганнарны ийи удаа кыргыырын аргажоктуң кырында ап чорудар хемчег кылдыр көөр болза шын эвес. Ажыл-агыйларга ону чылдыңа ыяап чорудар, орта шуут чаңгыгар, ооң деңшилгелиг арталарын ажыглаары, цептередир өгрежок чугула. Күскү кыргылданы болгаш агарлаашкынны чедишкинниг чорудары хой ажылын сайзыраданының чугула сорулгаларының бирээзи ол болуп турар.

В. ШАГНАЕВ.

Көдээ ажыл-агыйның дуржулга станциязының улуг эртем ажылдакчызы.

Продукция бүдүрери көвүдээн

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың болбаазырадылга фабриказының коллективи Совет Эвилелиниң 50 чыл ойнга төлептиг ужуражыр дээш чарышка киришкеш, продукция бүдүрерин көвүдедип турар.

Бо чылдың эрткен алды айларында фабрика 19927 тонна сорттуг даг-дүгүн ажылдап үндүрген азы пландан ажыр дыка хөй тонна даг-дүгүн Төрээн чуртка берген. Электри энергиязын ажылдадып үндүреринiң планын 740 муң киловатт-шакка ажыр күүсеткен. Коллектив даг рудазын тыварын болгаш даг ажылынга белеткелдер ажылын дыка ажыр күүсеткен.

Комбинаттың бүгү цехтериниң ажыл-ишчилери алды айлар иштинде 4790 муң рубльдиң продукциязын бүдүрер планын 276 муң рубльге ажыр күүсеткеш, 240 муң рубльдиң продукциязын планнан ажыр сайгарган.

—◆—

Чарыш калбарган

Совет Эвилелиниң 50 чыл болур ойнга уткуштур чарыш Шуурмактың ыяш белеткел участогунда улам калбарып турар.

Ол чарышка кол участоктарның бирээзи — чугай белеткеп кылыр бүдүрүлге мурнуу одуругда чоруп келген. Сөөлгү каш чылдар иштинде Федор Петенев биле Семен Лопарев оларның дуржулгалыг болгаш кызымак ажылы эки түңнелдериг болган.

Ыяш ажыл-агыйының коллективи Тес-Хем районуң хой-хой албан, бүдүрүлге черлерин чугай-биле эки хандырып келген. Чоок-кавының районнары чугайны оон база-ла соортүп ап турар.

Шуурмакчылар бо чылын 120 тонна чугайны белеткээр болгаш хереглекчилерге сайтарар сорулганы салып алган. Чылдың баштайгы кварталында 45 тонна хире чугайны белеткээн болгаш сайгарган, а ийиги кварталда ол сан 47 тонна четкен. Ынчангаш чартык чылдың планы ыракта ажыр күүсеттингени ол.

М. КАРА-ТОННУГ.

Тудугжуларның ажыл-ижи

Бии-Хем районнуң колхоз, совхозларының удуртукчулары көдээниң ажыл-ишчилериниң чуртталга-амыдыралының дугайында сагып салыышкынын күүтелдирип турарлар. Районда чыл бүрүделе оп-оп чуртталга бажыңнарын, амыдырал болгаш культура тудугларын ажыглалга киирип келген. Чижээлээрге, «Салп» совхоз 90, «Өөк» совхоз—140, «Хадың» колхоз 50 орунну уруглар садтарын дерип турар. Оларны Октябрь байырлалынга чедир ажыглалга киирер.

Районнуң үш ажыл-агыйларында шиитпириң чунар-бажыңнарын, ийи-ийи аал ишти чурттаар 16 бажыңны бо чылын тудар. Чамдык чурттал-га бажыңнары ажыглалга киргилей бергилээн.

Бүдүрүлге тудуглары базала калбаа-биле чоруп турар. 800 баш мыйыстыг бода мал кирер кажааларны бо чылын ажыглалга киирер. Ооң иштинде 400 баш инек кирер кажааны «Шивилиг» совхоз, 200 баш бызаа кирер кажааны «Кызыл тараачын» колхозка тудугжулар тудуп бээр.

Тудугларны чорудар талазы-биле № 957 көжүп чоруур механизастаттынган колоннаның тудугжулары кызымак ажылдап, ажылдың темпизин дүргедедип, шынарын экижидип турарлар.

Күске белеткел

Бии-Хем районнуң «Кызыл тараачын» колхозунуң тараажылары Совет Эвилелиниң 50 чыл ойнн төлептиг уткуур дээш чарышка киришпишаан, бо чылын га бүрүзүнден ортумаа-биле 12,5 центнерден эвээш эвес дүжүттү өстүрүп алыр деп хүлээнген.

Тараажыларның күскү дүжүт ажаап алыышкынынга чедишкини механизмнериниң ажылындан дыка хамааржыр. Ынчангаш техника белеткелиниче улуг кичээнгейни ында салып турар. Машина-трактор станциясында комбайннар септелгеи чоруп турар. Колхозта 32 комбайннын 17-ни ажылдап киреринге белен. Механизаторлар эштер Овчаров, Пестов олар септелгени баштай доосканнар.

Ажаап алыышкын үезинде беш-беш комбайнныг звеноларлар тургустунар. Звено бүрүзү слесарь-эдикчилиг болур. Техникага таваржып болур үреднишкиннерни дүргеи чайладырыга ол улуг ужур-дузалыг болур.

Н. ВАНЬКОВ.

Хойжуларның үлүү

Тыванның малчыннары чартык чыл планындан ажыр 732 тонна сүттү, 630 тонна зътти, 278 тонна дүктү Төрээн чуртка берген. Ол бүгү чедишкинде хойжуларның киирген үлүг хуузу база биче эвес.

Хой ажылының кайгамчык мастерлерин бистиң республикада хөйү-биле адап болур. Чөөн-Хемчиктe «Алдан-Маадыр» совхозтуң малчыны Ооржак Доржу төрээн 100 баш хойга онааштыр 133 хураганны алган. «Элегес» совхозта Долаан Тормаа — 129, Таңдыда «Революцияның чалбыыжы» колхозтан Иван Сафонов — 127, Бай-Тайгада «Мурнакчы» колхозтан Салчак Тойбу — 118, Улуг-Хемде «Найырал» совхозтан Шортанай Дадар-оол — 115 хураганны 100 баш хойга онааштыр алганнар. Бо дээрге, оларның кыш, чай чок эрес-маадырлыг күш-ажылының түңнелдери-дир!

Кидин түлүк

Бай-Тайга районнуң «Тээли» совхозу болгаш «Мурнакчы» колхозу мал чемниң белеткелин шулуудады берген. Ук ажыл-агыйларда мал чеми белеткээр ийи-ийи механизастаттынган бригадалар бар. Бо хүннерде «Тээли» совхозта люцернаны кестирип, саараатган турар. Ооң дүжүдү эки. Гектар санындан 20 центнер эки шынарлыг чемни ап, баштайгы хүннерде 100 ажыг га тарымал сигенни кестирген.

«Мурнакчы» колхозтуң сигенчилери база-ла шудургу ажылдап киришкеннер.

Бистиң чуртувуста

100 МУҢ ГЕКТАР ЧЕТКЕН

Саратов областың колхозтарында болгаш совхозтарында суггаттыг шөлдер 100 муң гектар четкен.

Суггарарынга таарымчалыг сес миллион гектар черлиг Поволжьеде тарааны суггарып турган магадыладыг тарып өстүрериниң улуг районнарын тургузуп турар. Маңаа тараа чыылдазын чылда 10 миллион тоннадан 26 миллион тонна чедирерин бодап турар.

Кандаашкынга удур халдаашкынарның темпизи онзагай бедик. 1971 чылга чедир оп-он чылдарның дургузунда Саратов Поволжьезинге чүгле 60 муң гектарны, ынчаарга соолгу будун чартык чылда—40 муң гектарны суггарар аргалыг болган, а 1972 чылдың төнүүзүнге чедир мелиораторлар ам-даа 30 муң гектар черни суггарып ажыглаарынга дужаар деп турар. Ховуларда Саратов бугазын казып бар чыдар, Энгельстин, Приволжьенин, Балаковонуң болган Духовницкиниң суггарылга системаларын тудуп турар.

Күчүлүг техника-биле чеп-сеглеттинген каш-даа тускай тудуг трестери бугга болган суггарылга системаларының тудуунда ажылдап турар. Саратовтуң болган оске-даа хоорайларының улетпүр будулгелериниң ажыл-ишчилери база кандаашкынга удур демиселге идепкейлиг киржип суггарылгалыг ховуларны ажыглаар суггарылга техника казып белеткеп турар.

АВТОМАТТЫГ ШУГУМНАР

Алтайның мотор заводунда автоматчыткан 300-кү шугум ажыглалда кирген. Ол шугумну трактор дизельдериниң кезектерин камгалакчы пленка-биле шыварынга ажыглаар. Хөй күш үнер ол ажыл-биле холбаалыг бүгү ажылдарны бедик бүдүрүкчүлүг механизмнер болгаш автоматтар күүседип турар.

Алтайның мотор заводу—ам крайның эң-не эки механизастаттынган бүдүрүлгези. Моторнуң бүгү-ле кол-кол белдирлерин ында автоматтыг болгаш шууштурулгалыг шугумларда белеткеп болгаш сайзырады ажылдап турар. А шимчедикчилерни чыып эптээрин беш конвейерлерде чорудуп турар.

Тудуг материалдарының үлетпүрүвүнүң технологтуг деригларын септээр талазы-биле улуг завод молдав пайысылаалдың үлетпүр зоназында ажыглалда кирген. Чаа завод демир-бетон кылыгларны болгаш улуг панель бажыңны тудуунуң заводтарынга дерип ны база бүдүрүп, даш буазы машиналарны болгаш стандарт чок дериглерни белеткеп үндүрер.

Республиканың продукциязы беш чыл планнарының чылдарында ийи катап өскеп тудуг материалдарының үлетпүрүнүң хогжүлдезинин бедик темпизинин ачызында мындыг улуг заводту тудар аргалыг болган. Бажың тудуунуң чаа ийи комбинадын тудуп турар. Даш-чугай тывыжы көвүдээр, ооң курлавыларының талазы-биле Молдавиянны чуртта ийиги черни эзлеп турар.

ШЫНАР ДЕМДЭЭН АЛГАН

Москваның Владимир Ильич аттыг электромеханика заводунга күрүне комиссиязы электри шимчедикчилериниң үш хевирлеринге шынарның күрүне демдээн тывыскан. Ам ол завод бедик үнелелди ийиги удаа алган электромашиналарның он хевирин бүдүрүп үндүрүп турар.

Шынарның күрүне демдээн алган чаа кылыглар мооң мурнунда турган ындыг кылыгдардан дыка ажып турарының ажыктыг байдалы улгаткан, честиг болгаш электротехника каңының чарыгдалы эвээжээн. Деңзизиниң болгаш энергетика көргүзүглериниң талазы-биле ол машиналар делегейде шак ындыг эвээ машиналарның деңнелиде турар.

ТАРАА ОРУКТАРЫНДА

Харьков область күрүнеге тарааны дужаап эгелээн. Ам оруктарда тараалыг чоруп турар хой-хей машиналарда — хоорай дугаарлары. Дүжүт сөөргүрүнге таарыштыр дерээн үш муң чыгам чүк машиналарын көдээже Харьковтуң бүдүрүлгелери чоруткан. Бо дээрге индустриалдыг төптүң тараажыларга тодаргай дузазы-дыр. Эң идегелдиг техниканы, эң мергежилдиг чолаачыларны оларже чоруткан. Олар шупту тускай сургаалданы эрткен. Электро-савалга машиналарының дузазы-биле ажылдың шак саваа графигин тургускан.

Механизаторлар-биле чергелештир транспортчуларны ажаап алышкынының комплекстиг бригадаларының составында киргеи. Ынчаарга удуртулга, материалдыг болгаш моральдыг идиг берилгеннинин чаңгыс аай системазы, контрольдажыышкын машиналарны ажыглаарын эки жидер, аваа туруушкуннарны кызырар арганы бээр.

БЫЖЫГ НАЙЫРАЛ

Куэбассттың «Чертинская» шахтазында сураглыг шахтер Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Н. М. Путраның бригадазы беш чылдың эгезинден бээр чартык миллион тонна хөмүр-дашты Төрээн чуртка бергеи. А ооң иштинде 50 муң тонна хөмүр-даш пландан ажыг болуп турар.

— Бистиң чедишкинивиске Донецкиниң дагжылары база өөрүп болурунуң бүрүн барымдаазы бар—деп, Н. М. Путра чугаалап турар.— «Краснолиманская» шахтада Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры А. В. Степанов-биле каш чылдар улаштыр чаржып келдивис. Ол дээрге дуржулгалыг механизатор, бодунуң бригадазында биллиг организакчы кижи, хөмүр-даш казарының талазы-биле бүгү-эвилел болгаш делегей рекордтарын ол каш удаа тургускан кижи. Чоокта чаа ацаа аалдан барып, дуржулгавыс солушкан бис.

Донбасска барып билип алган чаа чүүлдеривисти чаныып келгеи дораан-на бүдүрүлгелер ажыглаан бис. Ооң түңнелинде хонук санында-ла хөмүр даш тывыжы 200—300 тонна көвүдээн болгаш ам 1700 тонна четкеп.

«Совет Социалистиг Республикаларының Эвилелиниң тургустунганының 50 чылын деңнеглээри-биле Бүгү-эвилелдиг социалистиг чарыжыңы түңнелдерин үндүреринiң чурумунуң дугайында болгаш оо чарышка тиилекчилерни маңтап шаңнаарының хемчегларинiң дугайында» СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң доктаалы шахтерларның күш ажылчы идепкейин улам хайыктырган.

Түңнелинде Николай Путра мынча деп чугаалаан:

— Анатолий Степанов-биле чаржып, бот-боттарывыстың деткишпишаан, юбилейнинг хүндүлүг демдээ дээш төлептиг демисежин шыдаар бис.

ЭКОНОМИКТИГ БИЛИГЛЕРНИ — БҮГҮДЕГЕ

Горький области тускай курстарда, теоретиктиг семинарларда болгаш экономика школаларында экономика айтырыгларын өөренип турарларның саны чыл дургузунда ийи катап көвүдээн. Коммунистиг күш-ажыл школаларында өөренип турарларның саны ийи ажыг катап көвүдеп, 150 муң кижи чедир өскеп.

Ам политиктиг чырыдыышкында чаа өөредилге чылынга белеткелче онза кичээнгейни салып турар. Сөөлгү айларда 900 пропагандисти болгаш коммунистиг күш-ажыл школаларының 600 удуртукчузун белеткээн. Бүдүрүлгелериниң удуртукчулары болгаш специалистери-биле, марксизм-ленинизм университеттериниң доозукчулары-биле кады олар экономиктиг теорияның болгаш тодаргай экономиканың талазы-биле кичээлдерни чорударлар.

Экономиктиг теорияны болгаш амгы үе-чадада СЭКП-ниң экономиктиг политиказының айтырыгларын 100 муң коммунистер чаа өөредилгелиг чылында өөренип кирипте. Чүс-чүс муң ажылчы чонна теоретиктиг семинарларга болгаш коммунистиг күш-ажыл школаларынга өөренир. Улуг ажыл-агыйының бүгү адырларының удуртур кадрларының специалистериниң, ажылчыларының болгаш колхозчуларының калбак массаларының экономиктиг өөредилгезин үнеезинин-биле экижидериниң хемчеглерин Горький область ажылдап кылган болгаш бадылаан.

(СЭТА).

ЮБИЛЕЙЛИГ ЧЫЛДЫҢ ХЕРИИ БАЗЫМНАРЫ

1972 чылдың бирги чартыында республиканың улус ажыл-агыйының хөгжүлдезиниң дугайында

Тоску беш чылдың йнги чылының планын болгаш социалистиг хүлээлгелерни хуусаа бетинде күүседир дээш чарышчыдаан, республиканың ажылчы чоннары улус ажыл-агыйының чамдык адырларын хөгжүдер талазы-биле алдаршыгларлыг болган.

I. ҮЛЕТПҮР

Продукция сайгарарының чартык чыл планын республиканың үлетпүрү хуусаа бетинде күүсеткен. Пландан ажыр ыг хой продукцияны «Тыва даг-дүгү» комбинат. Тудуг материалдар үлетпүрүнүң эргелелиниң бүдүрүлгелери, Чадааның хлеб заводу сайгарган. Эрткен чылдың ол үези-биле деңнээрге бүдүрген продукцияның хемчээли 11 хуу, а сайгарының — 12 хуу улгаткан.

Сайгарылга планының болгаш үлетпүр бүдүрүлгезиниң өзүлдезиниң темпилериниң күүселдезин кол-кол адырларга өргүзерге мындыг:

	хуу-биле	
	план күүселдеан	1972 чылдың бирги чартыны 1971 чылдың ол үеэнге хамаарыштыр
Республика ниитизи-биле	105	111
Электроэнергетика	—	89
Одаар чүүл үлетпүрү	103	97
Металл болбаазырадылгазы	109	108
Ыяш болгаш ыяш болбаазырадылга үлетпүрү	110	110
Тудуг материалдар үлетпүрү	104	114
Чиик үлетпүр	104	98
Аъш-чем үлетпүрү	105	110

Республиканың үлетпүрү январь — июньда күш-ажылдың дүрүкчүлүүнүң планын ажыр күүсеткен, 1971 чылдың ирги чартыынга бодаарга, ажылдан турар бир кижиге аштыр продукция бүдүрерин 9 хуу көвүдеткен. Күш-кылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң талазы-биле бедик ргүзүглерни «Тыва кобальт», «Тыва даг-дүгү» комбинатрның, Каа-Хем хөмүр-даш разрезинин, Кызылдың болгаш ызыл-Мажалыктың туйбу заводтарының, Туранның ыяш нктузунуң коллективтери чедип алган.

Чартык чылда продукция сайгарарының, үлетпүр бүдүлгезиниң ниити хемчээлин өстүреринин болгаш күш-кылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң планын тус-тус бүдүлгелериниң күүсеткени мындыг:

	хуу-биле		
		1972 чылдың бирги чартыы 1971 чылдың бирги чартыынга хамаарыштыр	
	план күүселдеан	бүдүрүлгениң ниити хемчээлин	күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүн
вилел чагыргазының үлетпүрү	103	116	113
ооң иштинде:			
«Тыва даг-дүгү» арыглаар комбинат	105	106	109
Каа-Хем хөмүр-даш разрези	103	97	106
удуг кезектери» комбинат	100,2	128	114
«Ак-Довурактың УКБ	102	97	103
Республика чагыргазының үлетпүрү	107	108	107
ооң иштинде:			
Эът комбинады	101	117	113
Сүт комбинады	105	108	114
Аъш-чем үлетпүрүнүң эргелели	99,5	104	102
Кызылдың хлеб заводу	97	98	96
Чадааның —«—	110	108	106
Ак-Довурактың —«—	101	104	104
Хову-Аксының —«—	99,0	100,0	94
Пиво заводу	99,2	114	113
Тараа продуктулар эргелели	144	103	103
Кызылдың сайгарылга баазазы	126	105	94
Чадааның тараа пунктузу	247	77	111
Үстүү-Енисейниң балык заводу	88	65	127
Респотребсоюзтуң үлетпүр комбинады	106	175	149
Типография	100,0	101	103
Дааранылга комбинады	100,5	88	86
Алгы заводу	107	104	104
Караа багайлар ниитилелиниң өөредилге бүдүрүлге чери	109	117	98
Тудуг материалдар үлетпүрүнүң эргелели	125	130	117
Кызылдың туйбу заводу	123	129	113
Кызыл-Мажалыктың —«—	130	133	126
«Тыва көдээ тудуг» трест	113	121	113
Шуурмактың ыяш пунктузу	106	110	103
Туранның —«—	121	134	124
Ыяш ажыл-агый эргелели	103	107	102
Тудуг кезектериниң болгаш конструкциялар заводу	107	123	106
Улуг-Хем ыяш үлетпүр ажыл-агыйы	114	102	108
Автосептелге заводу	102	105	108
Республиканың «Сельхозтехника» каттыжыышкыны	111	110	110
Чоннуң амыдырал хандырылга министерствозу	109	103	109

Продукцияның кол-кол хевирлерин бүдүреринин чартык ıл планын республиканың бүдүрүлгелери ажыр күүсеткен: мдык кылыглар аайы-биле алырга, бүдүрген продукцияң хемчээли:

		1972 чылдың бирги чартыында бүдүргени	бо чылдың бирги чартыы эрткен чылдың ол үеэнге хамаарыштыр (хуу-биле).
Электроэнергия — млн. квт-шак	84,0		89
Хөмүр-даш — муң тонна	289		96
Тудуг туйбузу — млн. кезек	13,8		119
Тудуг чугайы — тонна	556		107

Тыва АССР-ниң Статистика эргелелиниң дыңнадыы

Эптеп чыгган демир-бетон конструкциялар болгаш кезектер — муң кубометр	15,0	153
Даг-дүгүнүң тывыжы — муң тонна	19,9	114
Мебель—муң рубль	481	117
Тудуг ыяжын болгаш оттулар ыяшты үндүр сөөртүрү — муң кубометр	161,2	96
тудуг ыяжы — муң кубометр	136,3	96
Дилиг материалдары	66,9	116
Хөм идик — муң эжеш	35,6	95
Кидис идик — муң эжеш	33,2	103
Дааранылга кылыглары — муң рубль	563	112
Балык тудары — тонна	90	99,0
Эът, 1 категорияның өкпе, баары-биле катай — тонна	2725	120
Колбаса аймаа — тонна	569	107
Саржаг — тонна	213	178
Чалаң сүт продукциязы — тонна	6468	99,9
Далган — тонна	5992	92
Хлеб, хлеб-булка аймаа — тонна	8249	107
Кондитер кылыглары — тонна	342	84
Водка — муң дкл.	118	104
Пиво — муң дкл.	108	164
Эзиртпес суксуннар — муң дкл.	50	88
Дус (чем)—тонна	5226	94

Бо үеде 1,9 муң туйбузу, 2,6 муң кубометр эптеп чыгган демир-бетон конструкцияларны болгаш кезектерни, 1026 тонна даг-дүгүн, 39 тонна колбаса аймаан, 23 тонна саржагны, 1292 тонна далганны пландан ажыр бүдүрүп үндүрген.

Эрткен чылдың ол үезинден хөйну бүдүргени болза: тудуг туйбузу — 2,2 млн. кезек, 5,2 муң кубометр эптеп чыгган демир-бетон, 2415 тонна даг-дүгү, эът — 457 тонна, саржаг — 93 тонна.

Республиканың үлетпүрү беш айларда продукцияның ботүнезиниң планын күүсеткен. «Тыва даг-дүгү», эът комбинаттары, Каа-Хем хөмүр-даш разрези, алгы заводу күрүне хөрөнгизин элээн хөйну камнаан алган.

Үлетпүр ниитизи-биле чедиишкиниг ажылдаза-даа чамдык бүдүрүлгелер кол-кол көргүзүглер аайы-биле планны күүсетпээн.

8 бүдүрүлге продукция сайгарарының планын күүсетпээн, ооң түңнелинде улус ажыл-агыйынга 149 муң рубльдиг продукциязын чедир бербээн. Оларга Чадааның саржаг заводу, Бии-Хемниң ыяш ажыл-агыйы, пиво заводу, Кызылдың хлеб заводу, балык заводу хамааржыр. Тос бүдүрүлге эрткен чылдың бирги чартыының деңнелинден эвээш продукцияны сайгарган.

Ниити продукция бүдүреринин чартык чыл планын 16 бүдүрүлге, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң планын 17 бүдүрүлге күүсетпээн. А 14 бүдүрүлге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң деңнелин эрткен чылдың ол үезинден кудулаткан. Кызылдың болгаш Хову-Аксының хлеб заводтары, Кызылдың сайгарылга баазазы, дааранылга комбинады оларга хамааржыр.

«Тудуг кезектери» комбинат Ак-Довурактың УКБ, Кызылдың, Хову-Аксының хлеб заводтары, типография болгаш өске-даа бүдүрүлгелер күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң планын күүсетпээн.

Чартык чылда 149 тонна тудуг чугайы, 38 тонна кондитер кылыглары, 10 тонна балык, 24 муң дкл. эзиртпес суксуннар чедир бердинмээн.

Январь — июньда чаа техниканы шиңгээдириниң күрүне планын ёзугаар бүдүрүлгеге 21 хемчегни шиңгээткен.

Ынчалза-даа Чоннуң амыдырал хандырылга министерствозунуң, Одаар чүүл үлетпүрүнүң эргелелиниң, Тараа продуктулар эргелелиниң, Көдээ ажыл-агый министерствозунуң чамдык бүдүрүлгелери чаа техника шиңгээдириниң планын күүсетпээн.

II. КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ

Республиканың көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, часкы тарылганы чогуур дээре хуусаада эки шыварлыг чоруткан, дүк, сүт бүдүрерин көвүдеткен, сүт, эът болгаш дүк белеткээриниң чартык чыл планын ажыр күүсеткен.

1972 чылдың дүжүдүнге чазын чажар культураны чажарын «Скотопром» трестиң совхозтарын кириштир санаарга республиканың колхозтары болгаш совхозтары 100,2 хуу, ооң иштинде тараа культураларын 101 хуу, кызыл-тасты 109 хуу күүсеткен. Сорттуг үрезин чаштырган шөлдериниң деңгиүрү улгаткан.

Тараанын чайгы ажаалдазын чорудуп турар. Июль 1-ге чедир байдалдан алырга, гербицидтер-биле 75,9 муң га тарылга шөлүн болбаазыраткан, ол дээрге эрткен чылдың деңнелинден 20,9 муң га хой-дур. 1973 чылдың үлүүнге 98,8 муң га черни чарган, ол болза эрткен чылдыындан 10 муң га хой болганы ол. Колхоз, совхозтарның хову-шөлдеринче 105,7 муң тонна органиктиг чемнишчидилгени чедирген болгаш төккен.

Көдээниң ишчилери ниитиниң малынга чем белеткелин мурнундаазындан бедик темпилиг чорудуп турар.

Июль 1-ге чедир колхоз, совхозтарның шөлдеринге чижеглээн эталон тракторларже шилчидерге 1924 трактор ажылдан турган, олар чыл эгезинден тура чижеглээн аңдарылгаже шилчидерге 684,5 муң га черни аңдарганынга деңнежир ажылдарны кылган.

1972 чылдың июль 1-ге чедир тракторлар септээриниң планы 103 хуу күүсеттинген.

Республиканың колхозтар болгаш совхозтар дүжүт ажаалдазын чедиишкиниг чорударынга белеткенин турар: 1972 чылдың июль 1-ге чедир тараа ажаар комбайннарның 30 хуузун, силос комбайннарының 23 хуузун, жатказларның 16 хуузун, чүк автомобильдериниң 65 хуузун септээн.

Мал ажылының продукциязын бүдүргени мындыг:

	июль 1-ге чедир		1972 ч. 1971 чылга хамаарыштыр (хуу-биле)
	1972 ч.	1971 ч.	
Эът — муң тонна	3,4	3,3	97
Эът (дириг деңзи-биле)— муң тонна	6,1	6,0	99,7
Сүт — муң тонна	13,8	13,9	100,7
Дүк — тонна	723	838	116
Чуурга — млн. борбак	5,6	5,2	93

1972 чылдың бирги чартыында бир хойга онаштыр дүк кыргылдазы 1971 чылдың баштайгы чартыындан 18 хуу көвүдээн. Бир дагааның чуурга бээри 7 хуу, саар бир инектиң-не сүт бээри 2 хуу кызырылган.

Колхозтарның болгаш совхозтарның малының баш саны мынчаар өскерилген,

	Июль 1-ге чедир (муң баш)		1972 ч. 1971 чылга хамаарыштыр (хуу-биле)
	1971 ч.	1972 ч.	
Мыйыстыг бода мал	117,8	116,2	99
ооң иштинде:			
Инек	38,2	38,2	100,0
Хаван	13,7	15,7	114
Хой болгаш өшкү	1262,5	1275,9	101
Чылгы мал	32,2	32,24	100,1
Тева	2,0	1,5	76
Иви	9,9	10,1	101

Эрткен чылдың ол үезинге бодааргa бирги чартык чылда хаванның баш саны 2 муң башка, хой болгаш өшкү 13,4 муң, иви 0,2 муң башка көвүдээн. Инектиң болгаш чылгы малдың баш саны эрткен чылдың деңнелинге хевээр арткан, мыйыстыг бода малдың болгаш тевелериниң саны кызырылган. Мыйыстыг бода малдың, хаванларның болгаш хой, өшкүнүң чаш төлүн алырының чартык чыл планы ажыр күүсеттинген.

Мал ажылының продуктуларын күрүнеге садарының планын ажыл-агыйларның бүгү категорияларының июль 1-ге чедир күүсеткени болза:

	июль 1-ге чедир		1972 ч. 1971 чылга хамаарыштыр (хуу-биле).
	1972 ч.	1971 ч.	
Мал болгаш куш эъди — муң тонна	4,3	5,1	119
Мал болгаш куш (дириг деңзи)—муң тонна	7,8	8,5	109
Сүт — муң тонна	11,1	11,4	103
Дүк — тонна	909	972	107

Мал ажылының продуктуларын садарының планы ажыр күүсеттинген: мал — 8 хуу, сүт — 7 болгаш дүк — 40 хуу.

Колхозтарны кириштир алырга, көдээ ажыл-агыйга капитал салыышкыннарның хемчээли 1972 чылдың июль 1-ге чедир 10,0 млн. рубль болган. Эрткен чылга деңнээрге 593 муң рубль, азы 6 хуу көвүдээн. Күрүнеиң капитал салыышкыннарының чартык чыл планы 110 хуу күүсеттинген.

Көдээ ажыл-агыйга бүдүрүлге ужур-дузалыг дараазында объектилерни туткан болгаш ажыглалга кирген (колхозтар-биле катай): 400 баш кирер бода мал кажаазы, 2300 башка хой кажаазы, 276 га суггаттыг чер катап ажыглалга кирген, 25 муң га одарларны суг-биле хандырган.

III. КАПИТАЛ ТУДУГ

Республиканың тудугжулары чыл эгезинден бээр дүрген темпини алган. Төпчүткен болгаш төпчүттүнмээн акшаландырыышкынның күсели-биле кол фондуларны ажыглалга киреринин чартык чыл планы 100,5 хуу, ооң иштинде төпчүттүнген капитал салыышкыннарның күсели-биле 107 хуу күүсеттинген. «Тыва тудуг» трест 10 муң кубометр эптеп чыгган демир бетон, 5 муң тонна бараанныг арматура бүдүрер комплексти болгаш өске-даа организациялар чамдык объектилерни ажыглалга киирген. Эрткен чылдың ол үезинге деңнээрге, кол фондуларны ажыглалга киреринин хемчээли эвээжээн.

Бирги чартык чылда күрүне болгаш кооператив бүдүрүлгелериниң (колхозтар чөкка) капитал салыышкыннарының хемчээли 31,6 млн. рубль болган болгаш 1971 чылдың бирги чартыындан 308 муң рубль хөй болган. Тудуг-монтаж ажылдарын 4 хуу хөйну күүсеткен.

Чартык чылда республикага ниитизи-биле керээлиг тудуг ажылдарын 27,5 млн. рубльге күүсеткен. Ол дээрге чартык чыл планының 100,4 хуу күүсеттингени-дир. «Тыва тудуг» трест 8,2 млн. рубльдиг ажылдарын кылып, планны 94,4 хуу күүсеткен. «Тыва көдээ тудуг» трест 7,0 млн. рубльдиг ажылдарын кылып, планны 106 хуу, «Тыва суг тудуг» трест 2,2 млн. рубльдиг ажылдарын кылгаш, планны 90 хуу, «Тыва септелге тудуг» трест 3 млн. рубльдиг ажылдарын кылгаш, планны 100,6 хуу күүсеткен.

Эрткен чылдың ол үезинге деңнээрге, республикага керээлиг тудуг ажылдарының хемчээли 5 хуу улгаткан. Трестер аайы-биле өзүлде мындыг: «Тыва тудуг»—17 хуу, «Тыва көдээ тудуг»—9 хуу, «Тыва суг тудуг»—15 хуу, «Тыва септелге тудуг»—29 хуу.

Республикада тудуг монтаж ажылдарында болгаш дузалал ажылдарында киржип турар бир ажылчынга хамаарыштыр күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү эрткен чылдың баштайгы чартыындан 5 хуу, ажыл төлевири 1 хуу бедээн. Ынчалза-даа кол тудуг организациялары болгаш керээлиг организациялар күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң чартык чыл планын күүсетпээн. Ол дээрге керээлиг организацияларның техниктиг депшилгенин, тудуг бүдүрүлгезинде механизаттаашкынны калбаз-биле шиңгээдириниң айтырыгларын чугулалап көрбейн турарының түңнели-дир.

Тудуг-монтаж ажылдарының «бот-үнези чингедириниң планы күүсеттинмээн. Күүсеттинген тудуг-монтаж ажылдарының бот-үнези 400 муң ажыг рубльге аартаан.

IV. ТРАНСПОРТ БОЛГАШ ХАРЫЛЗАА

Ниити ажыглалдың автотранспорту чүк саарылгазының чартык чыл планын күүсетпээн. Чүк сөөртүрүнүң планы 100,5 хуу, пассажир чедирилгези 103 хуу күүсеттинген. Эрткен чылдың ол үезинден пассажир чедирилгези 10 хуу, чүк сөөртүлгези 9 хуу, чүк саарылгазы 3 хуу улгаткан.

Агаар транспорту пассажирлер болгаш чүк сөөртүлгезин 0,2 хуу көвүдеткен. Январь—июнь айларда сөөртүлге планын 96,7 хуу күүсеткен.

Харылзааның бүдүрүлге-техниктиг эргелели тариф ёзугаар орулга алырының чартык чыл планын 100,8 хуу, харылзаа продукциязының талазы-биле 104 хуу күүсеткен. Эрткен чылдың ол үезинден тариф орулгазы 10 хуу, продукция хемчээли 11 хуу улгаткан. Хоорайның телефон харылзаазының абонентилерин көвүдедириниң планы ажыр күүсеттинген.

V. ЧОННУҢ МАТЕРИАЛДЫГ ЧААГАЙ ЧОРУУНУҢ БОЛГАШ КУЛЬТУРЛУГ ДЕҢНЕЛИНИҢ ӨЗҮЛДЕЗИ

Улус ажыл-агыйының бүгү адырларында ажылдап турар кижилериниң саны эрткен чылдыындан бирги чартык чыл 2 хуу көвүдээн. Ол үеде ажыл төлевириниң айда ортумак хемчээли 3 хуу, ооң иштинде үлетпүрге 8 хуу улгаткан. Ай санының ортумак ажыл төлевириниң өзүлдезинге материалдыг шаннал фондузундан төлевир чаагай салдарны чедирген. Ол фондудан чартык чылда 711 муң рубль, азы эрткен чылдың ол үезиниинден 31 хуу хой хөрөнгини үндүрген.

1972 чылда чурттакчы чоннуң республиканың ажаалга кассаларынга акша шыгжадырының хемчээли өскен. 1972 чылдың июль 1-ге чедир акша шыгжатканнарның саны 53,6 муң кижи четкен. Шыгжадыгның артынчызы 24,1 млн. рубль болган. Эрткен чартык чылда акша шыгжатканнарның саны 2,6 муң кижиге көвүдээн, шыгжамырның хемчээли 3,1 млн. рубльге өскен.

Күрүне болгаш кооператив садыының үүрмектеп садар бараан саарылгазының хемчээли бирги чартык чылда 76,4 млн. рубль болган, эрткен чылдың ол үезинден 4,7 [illegible] рубль азы 6 хуу улгаткан.

1972 чылдың алды айларында республиканың садыг организацияларының үүрмектеп садар бараан саарылгазының планын күүсеткени болза:

	күүсеткени хуу-биле	(млн. рубль.)
Республика ниитизи-биле	76,4	98
ооң иштинде:		
Респотребсоюз	39,4	99,1
Садыг министерствозу	30,1	98
«Тыва даг-дүгү» комбинаттың ажылчын хандырылга килдизи	4,8	97
Аптека эргелели	0,5	109
Союзпечать	0,5	103

Чартык чылдың планын Садыг министерствозу, «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ажылчын хандырылга килдизи, Одаар чүүл үлетпүрүнүң эргелели, «Скотопром» трест, совхозтар болгаш өске-даа чамдык черлер күүсетпээн.

Түс чер чагыргазының үлетпүр бүдүрүлгелери садыг организацияларынга чоннуң калбак хереглелиниң бараанларын бүдүрүп бээриниң планын 100,8 хуу күүсеткен, ооң иштинде Чоннуң амыдырал хандырылга министерствозу 100,6, Одаар чүүл үлетпүрүнүң эргелели 100,9 хуу күүсеткен.

Республика чартык чылда чуртталга тудуунга күрүнеиң капитал салыышкыннарын 105 хуу шиңгээткен, эрткен чылдың ол үезинден өзүлде 13 хуу болган. Чер-чер Советтериниң бо талазы-биле көргүзүглери 92 болгаш 20 хуу болган.

Бирги чартык чылда күрүне болгаш кооператив организациялары, ажылчыннар болгаш албан-хаакчылар боттарының күүсели-биле база күрүне чээлизинин дузазы-биле, а ол ышкаш колхозтар 31,8 муң дөрбелчин метр чуртталга шөлүн туткан.

Акшаландырыышкынның бүгү хевирлери-биле ниити шөлдү ажыглалга киреринин күрүне планы 119 хуу күүсеттинген. 1971 чылдың бирги чартыынга бодааргa 3623 дөрбелчин метр, азы 14 хуу хөй чуртталга шөлүн ажыглалга киирген.

Чер-чер Советтериниң организациялары чуртталга шөлүн ажыглалга киреринин чартык чыл планын 87 хуу күүсеткен, эрткен чылдың ол үезиниинден өзүлде 39 хуу болган.

Эрткен алды айларда культура-амыдырал тудуунче күрүнеиң капитал салыышкыннары 3,4 млн. рубль болган, ол дээрге эрткен чылдыындан 25 хуу хөй болганы ол. Бо чылдың бирги чартыында Тоора-Хемге 320 уруг өөренир школаны ажыглалга киирген.

Чоннуң амыдырал хандырылгазы экижип орар. Ындыг будүрүлгелериниң четкизи болгаш оларның кылган ажылдарының хемчээли улгаткан. Амыдырал хандырылгазының мастерскааларының саны эрткен чылдың хамаарышкан үезинден 10 единица көвүдээн. Күүсеткен ажылдарның хемчээли 103 муң рубльге көвүдээн. Ол адырда ажылдан турар кижилериң саны ортумаа-биле 4 хуу көвүдээн.

Чоннуң амыдырал хандырылгазының планын күүсеткенин болгаш эрткен чылдың алды айларындан өскерилгени көргүзерге мындыг:

	Чартык чылда ачы-дуза чедирериниң сайгарылга хемчээли (муң рубль)	План күүселдеан (хуу)	1972 чылдың бирги чартыы эрткен чылдың ол үеэнге хамаарыштыр (хуу-биле).
Республикада ниитизи-биле	1478	96	108
хоорай	913	93	99
көдээ черлер	565	102	123
Чоннуң амыдырал хандырылга министерствозу	1035	98	108
хоорай	538	94	95
көдээ черлер	497	104	126
Чуртталга-коммунал ажыл-агый министерствозу	253	104	115
хоорай	228	104	113
көдээ чер	27	108	137

Улус өөредилгези, культура болгаш кадык камгалалы улам бурунгаар хөгжүлдеп алган. 2758 оолдар болгаш кыстар бышкан билигиниң аттестадын алган. Оларның 880 хирези ортумак школаны будүрүлгеге ажылдавышаан дооскан.

Бо чылын дээди болгаш тускай ортумак өөредилге черлери 1121 аныяк специалистерни белеткеп үндүрер. Оларның 282-зи ажылдавышаан тускай эртем чедип алыр.

Эмнелге албан черлериниң четкизи улам калбарбышаан. 1971 чылдың баштайгы чартыындан эмнелге орунларының саны 1,5 хуу көвүдээн. Медицина ажылдакчыларының саны база өскен.

Назы четпээн ургуларның албан черлериниң, клубтарның болгаш массалыг библиотекаларның четкизи калбарган.

ТЫВА АССР-НИҢ СТАТИСТИКА ЭРГЕЛЕЛИ.

МУРНАКЧЫЛАРНЫҢ КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАРЫ ДЭЭШ

ЗОЛОЧЕВ. (Львов область). Золочев районнуң ан Франко аттыг колхозунуң тук азар черинриюль 18-те Кызыл тук киискип келген. Ону мунист комбайнер Василий Войнның алдары ш көдүрген. Ол болза бодунуң дузалакчызы рослав Наконечный-биле кады ок ектарның нунга 20 гектар тарааны эзлчегде кестирген, ириг шуут чок болган.

Тарааны чогуур өйүнде ажаап алыр дээш сеалистиг чарышта Золочевтиң беш чүс хире меизаторлары киржип турар. Техниканы билдиг ажыглавышаан, олар күзүн болгаш чазын ыып тараан арбайны база күзүн чашкан кыл-тасты ажаап турарлар. Амгы ажаап алыышның байдалы эрткен чылдыындан ылгалдыг. раның барык чартык кезии чаашкындан болгаш долудан черде чыткылапкан. Ынчангаш комбайннарның бизин чавызадыр дериир ужурга таварышкан. Бергелер турза-даа механизаторлар бедик бүдүрүкчүлүг ажылдап турар.

Украинаның компартиязының Золочев райкомунуң секретары Николай Кузьменконуң чугаалап турарындан алырга, колхозтарның партия организациялары тарааны ажаап, сөөртүп турарларга амгы ажаап алыышкынның бергелерин тайылбырлап берип, социалистиг чарышты эки организастап шыдаан.

Ажаап алыышкынның бедик темпилиг болурунга политмассалыг ажылды эжижиткени идигни берип турар. Бүгү бүдүрүлге участоктарында хову ажыл-ишчилериниң ажылдарының түңнелдерин 150 агитаторлар хүннүң-не дыңнадып турар. Беш хонгаш-ла ажаап алыышкынның мурнакчыларынга күш-ажылчы алдарның шынзылгаларын тыпсыр. Бир эвес ындыг бижиктиң здилекчизи оон соңгаар-даа бедик көргүзүглерни чедип ап турар болза, ону чаагай херектиң район дептеринге киир бижиир.

Күш-ажылчы алдарның баштайгы ындыг бижиктерин «Колос» колхозтуң комбайнери коммунист Семен Вуска болгаш «Вильна Украина» көдээ ажыл-агый артелиниң комсомолчузу Василий Воловецке тывыскылаан.

* * *

ВИНЬКОВЦЫ. (Хмельницкий область). Горький аттыг колхозтуң комбайнери Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Ф. В. Кулик областың механизаторларының аразындан ажаап алыышкынга муң центнер тарааны бир дугаарында бастырган. Ооң «хову кораблинде» баштайгы беш адырны чураан. Колхоз суурунуң төвүнде ооң алдары дээш Күш-ажылчы алдарның тугун көдүрген.

Ол черниң суурларының колхозчулары ажаап алыышкынны берге байдалда чорудуп турар. Үргүлчү чаъстаары ажылга моондактап турар. Комбайнны чэзрби чыл ажыг башкарып келген Ф. В. Кулик эки минута бүрүзүн чөп ажыглаар. Тускай эртемниглер-биле кады бодунуң ажылдап кылганы элээн каш дериг чүүлдери-биле ооң агрегадын чепсеглээн. Чыткылапкан, чавыс ыылдыр үнген тараларны чедиишкинниг ажаарынга ол херекселдер дузалап турар. Тараның чидирии шуут чок. Комбайннап ажаарының улуг мастери Ф. В. Кулик механизаторнуң мергежилинге хөй колхозчуларны өөретнен. Ооң өөренирчилери болгаш эдерикчилери областың бүгү булуңнарында ажылдап турар.

Ф. В. Кулик ажаап алыышынны бодунуң колхозунга эгелээш, ону кожа ажыл-агыйларга барып доозар, ынаар ол бодунуң өөру-биле дуза көргүзер дээш чеде бээр. Ол комбайнер Подолияга эң-не бедик көргүзүгну кезээде чедип ап келген. Эртиен чылын тос муң ажыг центнер тарааны ол бастырган, ынчангаш Подолияның механизаторларының социалистиг чарыжының тиилекчизи болган. Алдарлыг комбайнер бодунуң эжи И. И. Слободян-биле кады бо чайын 300 гектарның тараазын ажаап, он муң центнер тарааны бастырар деп шиитпирлээн.

(СЭТА).

АЖЫЛ-ХЕРЕККЕ ШЫЛГАЛДА

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ

ПАРТИЯ документилерин солуур дугайында СЭКП ТК-ның май (1972 чыл) Пленумунуң доктаалын бүгү чурттаазы ышкаш, найысылал Кызылдың бүгү коммунистери изин-биле деткип, чаңгыс эп-сеткилдиг чүүдүгзүүшкүн-биле хүлээп алган. Амгы үеде ол организасполитиктиг чүгула ажыл-хереккеге үлеткелдер хоорайның партия организацияларының кичээнгейинің төвүнде турар.

Хоорайның партия организациязы СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, бодунуң хүрээлеңин улам сырый каттыштырып, ажыл-агый база культура тургузуушкунунуң айтырыгларын шиитпирээранге ооң аталдары дыка бедээн.

Партияның социал составынга ол чер ажылчын аңгыга өскемаарышкан турааун дээрзиг дугайында СЭКП XXIV съездизиниң айтыышкынын күүсетпишаан, хүлээп алышкынны улам кичээнгейлиг көрүп, ооң хүрээлеңинге кирип турарларга негелдени бедиткен. Бо чылдың 6 айларында СЭКП кежигүнүнге кандидаттап киргеннериң 64 хуузу бүдүрүлгениң мурнакчы ажылчыннары болган колхозчу тараачыннар болган.

Оон аңгыда соңгулдалыг органнарның составында ажылчыннарының саны база үзүктел чок көвүдеп турар. Партия организацияларының бюроларында болгаш партия комитеттеринде бо отчёттуг үениң дургузында 70 ажылчыннар соңгуткан. Оларның хөй кезии бүдүрүлгеге мурнакчы чоруун көргүзүп, хөй-ниити амыдыралынга идепкейлиг киржип, партия Уставының негелделерин үлегерлиг күүседип турар.

Чижээ, № 2 АТБ-ниң чолаачызы эш Осипенко СЭКП хооркомунуң кежигүнүнге ийи удаа соңгуткан. Ол коммунистиг күш-ажыл бригадазының бригадири, хөй-ниитиниң ажылынга идепкейлиг киржип, бо чылын ажылчын аныяктар школазының 8 классын кончуг эки доосхан. Эзт комбинадының ажылчыны коммунист эш Каратаевти коллективи ковчуг хүндүлээр. Ону коммунистер партбюроның секретарының оралакчызынга бир үн-биле соңгуп алган. Оон аңгыда ол экитурачы улусчу дружинаның командири хүлээлгезин база эки күүседип турар.

«Кызыл тудуг» тудуг эргелелиниң мурнакчы ажылчыны аныяк коммунист эш Ангырбан чүгле бүдүрүлгеге эки ажылдап турар эвес, харын хоорайның хөй-ниитини амыдыралынга база идепкейлиг киржип, хоорайның ыры, танцы ансамбليниң доктаамал киржикчизи.

СЭКП хооркомунуң кежигүнү, хууда чагыглар-биле хеп даараар фабриканың хоочун дааранызы Ханды Сенделовна Салчак хоорайның мурнакчы коммунистериниң бирээзи. Ол коллективинге болгаш хоорайның хөй-ниити ажылынга идепкейлиг киришпишаан, алган социалистиг хүлээлгелерин, планын үргүлчү ажыр күүседип, байлак дуржулгазын аныяктарга күзелдин-биле дамчыдып берип, эвээш эвес аныяк өскенни дааныр мергежилге өөреткен. Фабрикада улусчу контроль бөлүүнүң ажылын удуртып, хоорайның херээженнер чөвүлелиниң кежигүнү хүлээлгезин кызымаккай күүседип келген. Эш Салчак партия хуралдарынга болгаш хооркомнуң пленумнарынга ажыл-агыйжы ёзу-биле саналдарны бо-ла бере бээр. Мындыг чижектер хөй.

ПАРТИЯ документилерин солууру дээрге, мурнундагы билетти чаа билетби-биле аная-ла солуй шаап каар техниктиг түүл эвес болгай. Ол болза, партияның хүрээлеңин быжыглаар талазы-биле чорудуп турар улуг ажыл болгаш коммунист бүрүзү партия Уставының негелделерин канчаар күүседип турарын, ажылынга, өөредилгезинге, амыдырал-чурталгазынга база хөй-ниити ажылынга үлегер-чижектиг боол турар бе дээрзин өөренип көрүп турар шыңгыы шылгалда болур.

Коммунистериң ажыл-ишчи, политиктиг болгаш мораль талазы-биле шынарын хынаарынга, оларның ботидепкейин база харысалгазын бедидеринге партия хуралдарының улуг рольдуг болуурун май Пленумунуң доктаалында база айыткан.

Ярославль хоорайның партия организациязында партия хуралдарын эрттирип турар практиказының дугайында СЭКП ТК-ның доктаалының соонда ол айтырыг талазы-биле партия хуралдарынга хүлээп алган шиитпирлериниң күүседип турары дээш шилчиир Кызыл тугун тывыскан. Ол тукту ВЛКСМ ТК-ның бирги секретары Е. М. Тяжельников тывыскан. Оренбургтуң комсомолчуларының күш-ажылчы чедишкиннерин демдеглээн, ол аныяк оолдар, кыстарга Төрээн чурттуң ат-алдары дээш чаа-чаа тиилелгелерни чедип алырын күзээн.

Оренбургтуң аныяктары күш-ажылчы болгаш патриоттуг ажыл-херектери-биле алдаржаан.

СЭКП-ниң Оренбург обкомунуң бирги секретары А. В. Коваленко хуралга областың ажыл-ишчилери-биле кады аныяктарның шиитпирлээр ужурлуг соруулгаларының дугайын чугаалаан.

ВЛКСМ ТК-ның тугу — оренбургчуларда

ОРЕНБУРГ. (СЭТА-ның корр). Оренбургтуң комсомолчулары улуг байырлалды демдеглээн. Областың комсомол активиниң июль 18-те болган актив хуралынга СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин чедишкиннинг күүседип турары дээш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл тугун тывыскан. Ол тукту ВЛКСМ ТК-ның бирги секретары Е. М. Тяжельников тывыскан. Оренбургтуң комсомолчуларының күш-ажылчы чедишкиннерин демдеглээн, ол аныяк оолдар, кыстарга Төрээн чурттуң ат-алдары дээш чаа-чаа тиилелгелерни чедип алырын күзээн.

Оренбургтуң аныяктары күш-ажылчы болгаш патриоттуг ажыл-херектери-биле алдаржаан.

СЭКП-ниң Оренбург обкомунуң бирги секретары А. В. Коваленко хуралга областың ажыл-ишчилери-биле кады аныяктарның шиитпирлээр ужурлуг соруулгаларының дугайын чугаалаан.

АЧЫ-ДУЗА ЧЕДИРЕРИН ЭКИЖИДЕР

ССР Эвилелиниң тургустунганының 50 чыл юбилейин бүдүрүлгечи чедишкиннер-биле уткуурунуң күш-ажылчы ээлчээнге турушкаш, чоннуң амыдырал хандырылгазының Чадаанада септелге-тудуг участогунуң ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары болгаш албан-хаакчылары тоску беш чылдың ийиги чылында планныг онаалгаларын долдур болгаш ажыр күүседир дээш ажылдап турар.

Коллективтиң ажылының кол угланышкыны ажылчы чонга ачы-дуза чедирери болур. Ол соруулганы боттандырарының бүдүрүлге аргаларын партия, профэвилел организациялары-биле администрация ажылдап кылгаш, бүдүрүлге чорудулгазын башкарарынга күчүлүг быра — социалистиг чарышты организастаарын экижиткен. Коллектив бүдүрүлгениң чыл планын декабрь 25-те күүседирин шиитпирлээн. Тус-тус цехтерниң, бригадаларның ажылынын түңнелин 15 хонуктап, айлап, кварталдап үндүрүп, мурнакчы цехти, бригаданы база тус-тус кижилерни шаңнап, мактаарын боттандырып турар бис.

Чылдың бирги чартыында амыдырал хандырылганың септелге-тудуг участогу ажылышчилериң шудургу ажылдааны-биле чамдык бедик көргүзүглерни чедип алган. Ниити продукция бүдүрер планын 102,3 хуу күүсеткен. Продукция сайгарарының планын 110,7 хуу күүседип, пландан ажыр 15,6 мун рубльдиң продукциязын сайгарган ийикпе, эрткен чылдың бирги чартыындаазындан өлөөн көвүдеткен. Чартык чылда чонга ачы-дуза чедиреринге 69 мун рубльдиң продукциязын сайгарары көрдүнген. Ол 105 хуу күүсеттинген. Бо түн энир чылдың бирги чартыында 50 мун рубль турган. Ачы-дузаны көдээ ишчилерге чедиреринге көвүдеткеш, 61,2 мун рубльдиң продукциязын сайгарган, азы план күүселдези 114,4 хуу болган. Чурттакчы чоннуң чагыы-биле септелге болгаш тудуг кылыр планны 171,5 хуу күүсеткен.

Бригадалар база цехтер арызынга калбарган чарышка мурнуку одуругда ыяш белеткээр болгаш сөөртүр бригада (бригадири Сат Очур-оол) чоруп турар. Оон ачызында коллектив дилиг материалдары белеткээрин 161,6 хуу күүседип, 600 ажыг кубометр материалды пландан ажыр белеткээн. Тудуг ыяжы сөөртүрү 156,2 хуу, токпак сөөртүлгези 125,5 хуу күүсеттинген. Ооржак Калбак-оол мастерлээн чазаныгла цеги энир чылын бүдүрүлге планын күүсетпейин турган,а бо чылын эки ажылдаан. Цех мебель кылыглары бүдүрер талазы-биле алды айларның өнаалдазын 108,2 хуу күүсеткен. Ол ышкаш Доктугу Түлүштүң удуртканы бригаданың бызаңчылары багай эвес ажылдап турарын айтыры чугула. Ол бригада Ленин аттыг колхозтуң чаа тудуп турар сүтбараан фермазында бирээзинге-ле ийи аал ишти чурттаар ийи бажыңны тудуп дооскаш, ам Ийме, Хөндергей суурларда бир-бир бажыңнарны доозар чоокшулаан.

Күш-ажылчы чедишкин дээш ажылчыннарның, инженер-техниктиг ажылдакчыларның шудургу ажылдаанының ачызында септелге-тудуг участогу чартык чылда 15 мун рубльдиң өрулгазын киирип алыр турган, 21 мун рубльге чедирген. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 105,4 хуу бедээн.

Хөй-хөй ажылчыннар боттарының ажыл-хереэнге шылгарап, коллективтиң чоргаараалдары болуп турар. Чазаныкчылар Бичен Монгуш, Лопсан Монгуш, Шакыр-оол Ооржак, аныяк будукчулар Валентина Ондар, Нина Сат, автомашина чолаачылары Петр Букин, Эрес-оол Салчак, пилорамчылар Көшкен-оол Монгуш, Комбу Сат, ыяш кезикчилериниң удуртукчузу Очур-оол Сат болгаш өскелер-даа ай, квартал онаалгазын ажыр күүседип турарлар.

Бүдүрүлгечи чедишкиннер-биле чергелештир чайлаттынмаан четпестер коллективте өвөөш эвес. Туйбу хептеп, кадырар, өрттедир, өөу сайгарар план күүсеттинмээн. Шынары багай болгаш энир чылын-на бүдүрген туйбулар сайгартынмайн турар. Туйбу цегиниң ажылчыннарының ортузунда күш-ажылдың организастыы куду деңнелде. Бо чылын эккелген туйбу презі ажыглалда кирбээн. Чонга ачы-дуза чедирер өске-даа аргаларны ажыглавайн турарын маңаа миннип айытса чогуур.

Чедип алган күш-ажылчы тиилелгени быжыглавышаан, четпестерни чайладырының хемчеглерин ап турган, 3-кү беш чылдың ийиги чылында чонга ачы-дуза чедирер онаалганы боттандырарынче, чарышты болгаш күш-ажылды эки организастаарын чедип алыр дээш боттуг хемчеглерни ап ажылдаар бис.

С. ОЙДУП,
Чадаанада септелге-тудуг участогунуң начальниги.

Тыва АССР-ниң Алдарлыг тудугжузу аттың эдилекчизи Чүлдүм Дагбаевич Монгуш Сүт-Хөлде хүндүлүг кижилериниң бирээзи. Ол 1948 чылда бызаңчылап киргениниң бээр кижилерге эң эки түүлдерни кылып бээр дээш күжүн, билиин харамнанмайн шудургу ажылдап келген.

Уран-шевер бызаңчызын сүт-хөлчүлер көдээ Советтиң депутадынга соңгуп, улуг идегелди кылган. Чүлдүм Дагбаевич бүдүрүлгеге эки ажылдаары-биле чергелештир хөй-ниитиниң ажылынга идепкейлиг киржип, соңгукчуларның негелде, хомудалдарын чогуур үезинде шиитпирлежип турар.

ЧУРУКТА: Ч. Д. Монгуш ажыл үезинде.

А. КОВАЛЕНКОНУҢ фотозу.

ДҮРГЕДЕТСЕ КАНДЫГЫЛ?

Кызыл хоорайның чөөн кезээнде хоорай төвү-биле Каа-Хем суурну тудуштуруп турар, кол шоссе оруктуң оң талакы кыдыын дургаар километр-километри-биле шөйлү берген одалга системазының ханы оңгарын эрткен чылын казып эгелээн. Амга чедир ында хоорайның төп электри станциязындан школа-интернат дужу чедир чер ажылдары дооступ, бус дамчыыр хоолайлар чыдар демир-бетон каналдар, ооң бус үлээр белдирлери хоолай чокка барык белеткеттинген. А чер ажылы түлүктевишаан.

Бо дээрге хоорайның келир үедеги кол чылыдылга системазының шугумунуң тудуу ол. Кышкы соок үеде бо чугула ажылды төп электри станциязының тудугжулар коллективи бедик темпилиг боттандырганнар. Ынчанмыже тудугнуң дараазында чорудар ажылдары чижээ: хоолайларны салып тудуштурары, каналдарның кырын дуглап, хөмери комплексилиг чоруттунмайн турары хараадаңчыг. Кыры ажык, кезек-кезек чиңге көвүрүглерлиг ханы оңгар болгаш бетон белдирлер хоорайның Колхозная шоссези-биле, оңгарның кедээ талазында хөй кварталдарның кудумчуларының транспорт болгаш чурттакчы чоннуң оңгар кежир аргыжарынга улуг мөөндакты таварыштырып турар.

Сөөлгү үеде чер үрелип, эрик буступ турары-биле кыжын кылдынган көвүрүглер чамдыйгылай бергилээн. Ындыг көвүрүглеп аргыжары бичии урутлар хамаанчок, улуг кижилерге безин сүрээденчиг.

Ынчангаш мында озал-ондак болдурбазының ниити дүрүмү каржызы-биле үреттиниң турарынга ол кавының чурттакчылары бистер дүүреп турар бис. Чоокта чаа көвүрүг хозунче будун кирп базышкаш, дүрген дузаның эмчи машиназы чалап чораан бир эш, дүне биче-ле болза будун сып ал часкан. База бир чижек, эрткен кыштың эгезинде хар үезинде Сибиряков-Гвардейцев кудумчузунуң аксынга тормоз тутпаанындан бир чап-чаа бульман машина оңгарже дүже бергеш, машинаның мурнуку шассизинге улуг үрелишкин тавырышканынга бистер хереглі болган бис.

Шак ындыг таварылгалар бо-ла болгулаан турар. Бир эвес оңгарны дургаар кажаалавайн, онгарның хоолайларын салып улааш, коошпалдар кырын дуглап, шугумну дуй урбас чүве болза озал-ондактыг таварылгалар хүн бүрүде болуп болур. Чогум-на дүргедетсе чогуур чугула хемчег бар. Оңгар ол чарышның кварталдарының чурттакчылары бистер хоорай-биле шак, минута бүрүзүнде аргыжып турар болганывыста безин чадаарда ылаңгыя дүнеки үелерде дүрген дузаның эмчи машиназын бажыңнарывысче чалаар таварылгаларда улуг бергедээшкиннерге таваржып турар бис. Ынчангаш ук тудугну боттандырып турар «ЦЭС тудуг» эргелелиниң удуртукчулары хоорайның келир үеде хөгжүлдезинге онза ужур-дузалыг бо тудуг-монтаж ажылдарын болдунар аргалыы-биле участоктан турган-даа болза комплексилиг чорудуп, кудумчуларны ажыдар талазы-биле дээштиг хемчеглерни алган турары күзенчиг.

Д. ЧҮЛЬДҮМ-ООЛ.

ЧУГАА АРАЗЫНДА

«Дараазында «Х Улуг хурал» колхозтуң мурнакчы тудугжузу Опанас Маадырович Бүрүнааны база өртектиг бараан-биле шаңнаар-дыр» деп чарлаптарга хөглүг музыканың аялгазы ынаар-ла диңмиттелип чоруй баады. Барып-барып районнуң мурнакчылар наадымынга киржип, ынчаар шаңнадырга кымга өөрүнчүг эвес деп. Ол таварылга Опанас Маадыровичиге кажан-даа уттундурбас.

Хурал соонда хоочун тудугжу-биле ужуражып, ооң амыдыралының чамдык кезии-биле таныштым.

— Мурнунда чылдарда Бии-Хем районда «Искра» колхозка ыяш белеткээр черге ажылдап, тудуг ыяжын кезип, штабельдей чыып, чүдүрүп чорудуп турдум. Сөөлгү ийи чылда амыдыралым аайы-биле «Х Улуг хурал» колхозка кээп, тудугжулап ажылдадым. Пилораммага ыяшты сорттап, кескеш, штабельдей чыып турар мен,—деп, ол чугаалады.

— Сөөлгү үеде суурга ыяш тарып, опу долгандыр херимнеп турдум. Ол—меңээ харысалгалыг-даа, таарымчалыг-даа, үнелиг-даа ажыл болган. Ынчаарга кижи сеткилин хомудады бээр чүүлдер база тура бээр-дир. Чүл дизе, тарып каан ыяшты херимнээш, каш хонгаш көөрге, оларны сый каккылап каан болурдур. Ол дээрге «ногаан оңнуктүң» кижиниң кадыкшылынга болгаш долгандыр турар чүүлдерге ажык-дузазын чедир үнелевейн турар кижидер-дир— деп, ол хомудап чугаалады.

«Бойдус — кижиниң оңнуу» деп Опанас Маадыровичиниң чугаазынга сеткилим өөрүп турду.

Б. МАНДЫП-ООЛ.

Чоокта чаа Кызылдың садыг кооператив училищези бөлүк садыгжыларны, поварларны доостуруп үндүрген. Олар ам аңгы-аңгы районнарда баргаш, ажыл-ишчи амыдыралче кирипкеннер.

ЧУРУКТА: бөлүк доозукчулар—садыгжылар:— (солагай талазындан оң талазынче)—Сержиңмаа ЫНААЛАЙ, Валентина КҮЖҮГЕТ, Вячеслав ООРЖАК, Алдынкыс ООРЖАК.

Н. БРЕДИХИННИҢ фотозу.

ОЛАР — ТИИЛЕКЧИЛЕР

Ынчан шынап-ла дээр хиндинде хир чок аяс, кааш турган. Кедээр көөрге сериин салгын сырыннап кээр буурул баштыг Таңды сыны, а ишкээр көөрге шала оожум чалгын чыдар Чагытай. Бо чаагай чайгаар бүткен, кайкамчык үнүш-бойдустуг черде Тываның садыг болгаш кооперация ажылдакчыларының ажы-төлүнүң дыштаныр лагери «Орлёнок» турун турар.

Июльда, «Орлёнокка» ийи дакпыр байырлал болган. Бирээде, лагерьниң ийиги сезонун ажыткан. Ийиде, республикада лагерьлер аразында чоруп турар социалистиг чарыштың тиилекчизи болганы дээш шилчиир Кызыл тукту акша шаңналы-биле кады тывыскан.

Хүндүскүнүң таптыг-ла дорт шак. Күш-культуржу чаңчыл ёзугаар тускай медээни берипкен. Кызыл галстуктарлыг, ак хойлеңнерлиг пионерлер тус-тус отрядтары-биле лагерьниң байырлыг чыскаал кылыр шолунче ырлыг, хоглуг базыпканнар. Кызыл туктуң чанында бир үе пионер оол, уруг команданың чуруму-биле шимчеш-даа дивейн, таңнылдың хүндүлүг хүлээлгезин күүседип турлар. Эвлечлиг команданы берипкен. Отрядтар даргалары, вожатыйлар тус-тус рапорттарны чурум ёзугаар берди. Отряд бүрүзү тускай девизтерлиг болду. Ооң уткашынарында, сөс-домаанда — база-ла бир онзагай чажыт бар. А ол чүл, кандыг чажыдыл? Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга кайы-даа отрядтың девизинде тайбың, найырал, күш-ажыл, коммунизм деп сөстерни алган турар.

Пионер вожатыйы Зоя Михайловна Сташевская лагерьниң ийиги сезонун ажыдарынга болгаш шилчиир Кызыл тукту хүлээп алырынга тураскааткан байырлалга киржири-биле «Орлёнок» лагерьниң бүгү пионерлери байырлалдың шугум чыскаалынга чедип келгенин лагерь начальниги эш В. К. Содунамга илеткеди. Василий Комбуевич лагерьниң ийиги сезонунуң ажыттынганынга холбаштыр урууларга изиг байырны чедирбишаан, бирги сезонунуң урууларының кылган күш-ажылын онзалап айыткан.

Лагерьде бүгү ажылдар тускай план ёзугаар болуп турар. Уруглар хүнге дадыгып, сугга эштип, поход кылырындан аңгыда күш-ажылды база-ла кылып, столоваяга дежурныйлап, комнаталар иштин ээлчежип чуп турарын чугаалады.

Баянист башкы Валерий Тюлюштүң удуртулгазы-биле лагерьниң бичии артистери Таңдының дуржулга станциязының коллективинге концерт коргускеннер. Бирги сезонда хой, организастыг ажылдарны кылгылаан. Оларның иштинден «Айболит», «Чүс чеден чажыттар», «Нептун», «Зарница» деп оюнар болгаш бистиң-биле кожа Моол Арат Республиканың комсомол ажылдакчылары-биле ужуражыышкынар урууларга дыка солун болгулаан.

Тыва АССР-ниң девискээринде 23 пионер лагерьлери ажылдап турар. Оларның аразында «Эң-эки ажылдыг лагерь дээш» социалистиг чарышты организастаан. Ынчангаш бүгү-ле ажылдар талазыбиле чедишкиннерлиг болганы дээш лагерьлер аразында бирги черин. «Орлёнок» деп пионер лагери чаалап алганын облпрофэвилелиниң төлээзи дыңнаткаш, шилчиир чоруур акша-шаңналдыг Кызыл тугун оларга тывыскан. «Орлёноктуң» төлээлери Кызыл тукту кымга-даа алыспас дээш моон соңгаар улам эки ажылдаарын хүлээнгеннер.

Лагерьниң ажыл-хереэнин дугайын Василий Комбуевич биске сонуургатты. Ниитизибиле бирги сезонда 171 уруглар дыштанган, а ам 200 чедип турар. Мында бистиң республиканың ырак-узак булуңнарындан келген уруглар бар. Чижээ, ыраккы Моңгүн-Тайгадан Света Салчак, Бай-Тайгадан Вася Салчак, Витя Хертек, Тожудан Оля Кол, Өвүрден Сережа Маадыр-оол болгаш өске-даа уруглар дыштанып турар.

— Социалистиг чарышка тиилекчи болганынга чүү дузалааныл?— деп айтырыгга лагерь начальниги мынчаар харылаан.— Хамык ажылды бүгү талалыг, чедишкиниг шиитпирлээринге эң-не чугула чүве кадрларны шын шилип алырында, оларның-биле хүн бүрүде ажылдаарында болур. «Орлёнокта» вожатыйлар, кижизидикчилер, эмчилер, поварлар, күш-культура башкылары, шупту аныяктар. Оларның иштинден отряд вожатыйлары Краснояркиниң башкы институдунуң студентилери Хертек Долзат, Тамара Даржаа, Кызылдың № 2 школазының онгу классчызы Лидия Ховалыг оларның кызымак ажыл-ижин, организакчы чоруун лагерьниң администрациязы үнелевишаан, аныяк кадрларга арга-сүмени, дуржулганы берип турар.

И. КЕЛИК-СЕНГИ.

делегей бо хүннерде

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

Аны-дунма социалистиг чурттарның кодзо ажылагыйы чедишкиннинг хөгжүп турар. Механизацияны улам калбаа-биле пептередип, электроэнергияны ажыглаары өзүп, чаа-чаа фермаларны ажылалга киирип турар. Чер болгаш мал ажылдакчылары продукцияны бүдүрерин көвүдедири дээш демисежин турар.

КУБАНЫҢ мал ажылдыг эң улуг төвү—Камагуэй можунуң тараачыннары 1976 чылда сүттү чыл бүрүде бүдүрерин үш ажыг катап көвүдедир деп хүлээнген. Чоокку келир үеде ацаа механизастаан 40 сүт ажыл-агыйы тургустунар. Ам чартык миллион гектар шөлде 130 муң баш мыйыстыг бода малды азыран турар. Эрткен чылын малчыннар чуртка 38 миллион литр сүттү—1969 чылдыындан 14 миллион литр хөйну берген.

ПОЛЬША УЛУС РЕСПУБЛИКАНЫҢ Опольск воеводствозунуң Селковицы кодзо суурунга чагаалар Бразилиядан ургулчу ажып турар. Мурнуу Америкадан делегациялар анаа база келгилээр. Шаанда-гы шагда Селковицының чер чок бөлүк тараачыннары ажыл болгаш дайнам хлоб дилеп, далай ыдыында чурттарже чорупкан чүве-дир. Ынчангаш ол тараачыннарның салгалдары Бразилияда чурттап турар. Селковицының чурттакчылары суурувус таныттынмас кылдыр чаартынган дээрзин оларга биижип турар. Мында чер болгаш тараа бүгү үш чартык муң кижиге четчир. Өг-бүле бүрүзү бажыңныг. Суурда 100 орунуг эмнелге бар. Кодээнің ажылыпчилериниң хууда ажыглалында 2 муң ажыг мотоцикл, 35 автомашина бар. Суурда телевизор ажылдап турар. Улусчу эрге-чагырганың чылдарының дургузунда польша кодзо суур шак ынчаар чаартынган.

БОЛГАРИЯНЫҢ Ловеч округунда улуг күчүлүг насос станциязын тудуп, ажыглалга киирген. Витскиде суттат системазының кол каналының суглары 75 километр узун дурттуг хоолай дамчыдылгалары-биле Ловеч, Плевень округтарның шөлдеринче чедир агар болгаш ийи муң гектар хире черни суггарар.

ВЕНГРИЯНЫҢ кодзо ажылагыйынга бо он чылда электроэнергияны ажыглаары ийи катап ажыг өзер. Ылангыя мал ажылынга болгаш суттатка электри машиналарны, деригни калбаа-биле ажыглаар.

ОН МУҢ ХИРЕ ЮГОСЛАВ комбайнерлер кызыл-тас ажаан алырының эң эки мастериниң ады дээш чарышта киржип турар. Олар 620 муң гектар шөлдүң—күзүн чажы тараан кызыл-тас шөлүнүң үштүң ийи кезии хирезиниң дүжүдүн ажаан алыр ужуруг. Эң эки ажылдаан комбайнерлерге шаңналдарны болгаш ортектиг белектерни тыпсыр. Шөлдерниң шылгаан 20 ажыл-ишчиви Совет Эвилелиниге аян-чорук кылыр.

СЛОВАКИЯНЫҢ Требишов районунуң чер ажылдакчылары күрүнеге тараа садар планын ЧССР-де бир дугаарында күүсеткен. Чурттуң шыгжамырынга 2.800 вагон ажыг тараанны урган.

Соңгу болгаш Мурнуу Моравияда дүжүт ажаан алышкыны үргүлчүлеп турар. Мурнуу-Чех области тудугжулар үш чаа улуг элеваторну тараажыларга дужаган. Чаа элеватор чаа дүжүттүң тараазын хүлээп ап эгелээн. Элеватор бүрүзү 20 муң тонна мызыл-тасты хүлээп алыр.

(СЭТА).

Хүлээп алыышкын

БЕРЛИН. (СЭТА). ГСЧП ТК-ның Бирги секретары Э. Хонеккер болгаш ГСЧП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүү, ГСЧП ТК-ның секретары А. Норден ГДР-ниң демократтыг блоктуң партияларының даргаларын хүлээп алган. Болган беседага ооң киржикчилери 1972 чылдың улуг ажылагый планын боттарының партияларының идепкейлиг күүседип турар дугайын дыңнадым. ГДР-де социализмни улам ыцай бүгү талалыг быжыглаарыынче киржиринге белеинин демдеглээн.

Э. Хонеккер социалистиг чарышка ажылчыннарның, тараачын кооператорларның, интеллигенцияның төлөлекчилериниң болгаш ажылчы чоннарның өске-даа бөлүктериниң чедишкиннерин база инициативазын бедия-биле үнелээн.

Бодунуң чугаазында ГСЧП ТК-ның Бирги секретары Совет Эвилели болгаш социалистиг дем каттыштырылгазының өске-даа чурттары-биле ГДР-ниң харылзаалары база бедин-биле үнелээн.

Совет Эвилелиниң дузазы-биле

ДАККА. (СЭТА). Бангладешке сес радиостанциязын Совет Эвилелиниң экономиктиг болгаш техниктиг дузазы-биле тудар. ССРЭ-ниң болгаш Бангладештиң төлөлекчилери ол дугайында керээге Даккага ат салган.

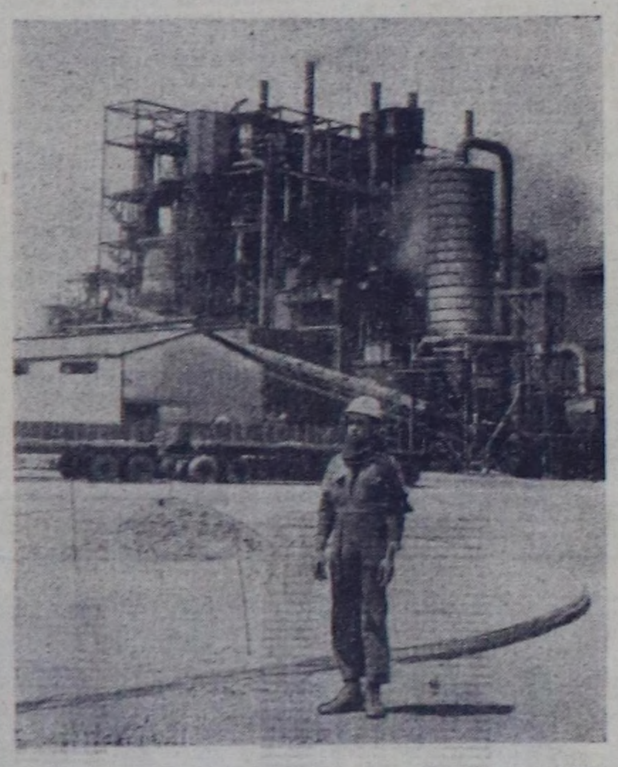

Мавританияга хамаарышпас чоруктуң чылдарында дагруда үлетпүрү тыптып келген болгаш дүрген хөгжүп турар. Чес рудазының эң байлак черлериниң бирээзи болза Акжужт кавызы болуп турар, тускай эртемниг кижилерниң бодап турары-биле алырга, ында чес рудазының курлавырлары чартык миллион тонна ажыг арыг руда болуп турар.

ЧУРУКТА: Акжужттуң руда арыглаар комбинадының ниити хевир шинчизи.

Ю. ФЕДУТИННИҢ фотозу. (СЭТА-ның фотохрониказы).

Индий-Кыдатта тулчуушкуннар

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Мурнуу Вьетнамның шивээ хоорайы Куангчиниң чүс-чүс чылдарда турып келген күү оңнуг ханалары хосталганың Улусчу чепсектиг күштериниң болгаш сайгончу ёзу-чурумнуң шериглериниң аразында кадыг-доңкуп тулчуушкуннарның херечилери болган. Америк ужар чүүлдүң күштүг деткимчези-биле чалча армияның чаңдык кезектери хоорайже шургүп киргеи. Хосталга күштериниң дайынчылары Куангчиниң мурнуу кварталдарында бажың бүрүзү дээш, булуп бүрүзү дээш маадырлыг дайындажып турар. АКШ-тың стратегиг болгаш тактиктиг ужар чүүлүнүң самолёттары хоорайны долгандыр хосталган девискээрлерни барык соксаал чок бомбалап турар. ЮПИ агентилелдиң дамчыткаы-биле алырга, бир дүн дургузунда «В-52» дээр аар бомбалакчы самолёттар Куангчиниң чоогунче муң тонна ажыг бомбаларны октаан.

Сайгон шериглер патриоттарның күштүг адыышкыны турзажок хоорай шивээже чаза таварын кирер дээр оралдажышкыннарны кылбышаан, улуг чидираглерге таваржып турары америк информация агентилелдериниң телеграммаларындан билдингеи. Хоорай шивээнің кырында хосталганың Национал фронтузунуң тугу киискип турар.

Патриоттар миномёттар болгаш адыгзы боолар-биле дайзынны боолап турар. Хосталга күштериниң аар артиллериязы хоорай кыдыгларындан дайзынның тыылдарын боолап турар. Куангчи можунуң өске-даа районнарында аткылажыышкын база соксавайн турар.

Куангчи-биле кожа Тхыатхиен можуда Хюэ хоорайны долгандыр чалча армияның туруштарынче хосталга күштериниң халдаашкыннары кошкавайн турар.

Сайгонуң соңгу талазында 90 километр ырак черде патриоттар Анлокта дайзының бүзөолеттиргеи гарнизонун боолаарын үргүлчүлевишаан. № 13 орук-биле ол хоорайже чаза таварын кирер дээр сайгон армияның улуг күштериниң оралдажыышкыннары мурнуку хевээр чедишкин чок. Анлокче немелде күштерни чүгле агаар дамчыштыр чорудып турар. Девиден дүвүрээн сайгон солдаттар хоорайдан дезин үнерин оралдашпышаан, америк вертолёттардан халбактанып турар. Вертолёттарның ужудукчулары сайгон солдаттарны албазын оралдашпышаан, харын-даа карак чажы төгүлдүрер газтарны ажыглап турар.

ХАНОЙ. (СЭТА). Меконг хемниң база бир эң хөй чурттакчылыг можузу Митхода мурнуу-вьетнам патриоттар чалча ёзу-чурумнуң шериглеринге удур идепкейлиг дайын чорудулгаларын үргүлчүлеп турар. Патриоттар «стратегтиг суурларынын» чурттакчыларын хостаар талазы-биле оперативтиг рейдилерден болгаш быжыглал пунктуларын боолаарындан эгелээн улуг тулчуушкуннарга чедир янзы-бүрү тактиканы ажыглап турар. Каш хонуктуң мурнунда ындыг тактиканы Шамзиаанг хоорайжыгаштың чоогунга ажыглаан.

Парлалганың хосталга агентилелиниң медээлерин ёзугаар алырга, июльдуң баштайгы 10 хонуунда хосталганың Улусчу чепсектиг күштери ол можуга сайгон армияның 1.400 хире солдат, офицерлер сандан үндүргеи.Дайзының бир батальонун барык бүрүнү-биле узуткаан.

Хем эриг Биньдинь можуда патриоттар шериг базаларында болгаш хоорайларда дайзынче халдаашкыннарны кылып турар. Ол можунуң хөй кезии хосталга күштериниң контролюнда турар. Парлалганың хосталга агентилелиниң дамчыткаы-биле алырга, июль 3-тен 12-те чедир үеде бо можуга сайгон шериглер 250 солдадын өлүртүп база балыглаттырып оскунган. Патриоттар Кюинен портта нефть шыгжаар черни буза тевискен болгаш 140 муң литр кыыр чүүлдү чок кылган.

ХАНОЙ. (СЭТА). Бо чылдың июньда Камбоджаның патриоттары дайын чорудулгаларынга улуг чедишкиннерин чедип алган. Кхмер информация агентиледдиң баштайгы медээлерин ёзугаар алырга, Камбоджаның национал хосталгазының Улусчу чепсектиг күштериниң кезектери Пномпеньниң шериглериниң болгаш сайгон армияның 7.200 хире солдат, офицерин сандан үндүргеи. Дайзының 9 вертолёдун, 23 шериг машиназын, хөй саныг шериг техникаларын узуткаан. Национал хосталга күштериниң дайынчылары 800 улуг боону хунаан алган.

Кампания эгелээн

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). АКШ-тың президентизинге болгаш оралакчы президентизинге кандидаттарның соңгулда бюллетеньнеринге партияның Чингине секретары Гэс Холлду болгаш «Аныяк ажылчыннарның хосталга дээш эвилелиниң» национал даргазы Джарвис Тайнерни киирери дээш кампанияны Нью-Йорк штатка эгелээн дугайын АКШ-тың Коммунистиг партиязы чарлаан. Президентини соңгуур бадылаашкынның ат даңзызынга бодунуң кандидаттарын киирер эргени партия алыр төлөеде соңгукчуларның бети-ле дээрге 20 муң ат салыышкынын чыып алыры негеттинип турар.

Партияның Нью-Йорк организациязының даргазы Рашид Сториниң кампания эгелээн дугайында медеглелинге демдеглээни болза, партия коммунистериниң үзел-бодалдарын болгаш оларның соңгулда мурнунуң платформазын деткип турар соңгукчуларның 60 муң ажыг ат салыышкынын июль 20-ден август 31-ге чедир чыып алыр бодап турар.

Бүзүрелдиг тиилелге

САНТЬЯГО. (СЭТА). Чилиде Улусчу чаңгыс эп коалицияның талалакчылары Кокимбо можудан депутатты немей соңгаан соңгулдага бүзүрелдиг чаа тиилелгени чедип алган. Ол можунуң ажылчы чоннары Национал конгресстиң депутадынга коммунист Аманда Альтамиранону бадылаашкынның хөй нуруузу-биле соңгаан.

Радио дамчыштыр чуулаазынга Чилиниң президентизи Сальвадор Альенде чурттуң ажылчын аңгызы, бүгү ажылчы чоннары улустуң соңгуп алган чазаан деткин турар деп түвени Кокимбо можуга болган соңгулданың түңнелдери база катап бүзүрелдиг көргүскен деп демдеглээн.

Ийи чурттуң дилээ-биле

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Сирий болгаш ливан офицерлери Израиль доп-дораан хостаар ужуруг дээрзиниң дугайында айтырыгны чугаалажып көөрү-биле Айыыл чок чорук Чөвүлелин дүрген чыылдырарын КНО-нуң чанында Сириянын болгаш Ливанның доктаамал төлөлекчилери негээн. Ону ёзугаар Чөвүлелдиң хуралын бурунгу хүн чыылдырган.

Ливанга эп-найыралдыг аянчорук кылып чораан беш сирий офицерлерни болгаш ливан армияның ону удеп чораан бир офицерин Ливанның девискөрүнче халдаашкын үезинде израиль солдаттар июнь 21-де тудуп алгаш барганын дыңнаткан болгай.

Айыыл чок чорук Чөвүлели июнь 26-да чыылгаш, Израильдиң дөрбечи чоруун шыңгыы буруу шапкан болгаш ужур-дүрүм чокка тудуп алган офицерлерни доп-дораан хостаарын негээн резолюцияны хүлээп алган. Ынчалза-даа Израиль Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң шиитпирин амдыгаа чедир күүсеткейн, КНО-ну тоон көрбес чоруун база катап көргүскен.

Литва ССР. Каунастың ураң чүүл училищеазинде [illegible]нип турар литва кыстар:—солагай талазындан оң талада чүве — Бируте Бараускине, Каролина Гильжинайте болгаш Бируте Миткуте олар Нерис хемниң эриинде олурлар.

В. СОБОЛЕВТИҢ фотозу. (СЭТА-ның фотохрониказы).

Б. СПАССКИЙ—Р. ФИШЕР

РЕЙКЬЯВИК. (СЭТА). Делегейге хөл-шыдыраа талазы-биле бирги чер дээш Борис Спасский (ССРЭ) биле Роберт Фишериң (АКШ) аразынга маргылдаа 45-ки көш соонда хайым боон доозулган.

Ынчангаш маргылдаада делегей чемпиону 2,5:1,5 сан-биле мурнап чорун турар.

РЕЙКЬЯВИК. (СЭТА). Ол чериин-биле таптыг-да тик 17, азы Москвага тик 20 шак турда делегейге хөл-шыдыраа талазы-биле бирги чер дээш маргылдааның кол арбитри Лотар Шмид шакты ажылдыпкан, ынчалза-даа... оюнуң киржикчилериниң кайызы-даа сценага чок турган. Делегей чемпиону Борис Спасский бичин озалдаан, залга баштай кирип келгеш, адыш часкаашкыны-биле уткудуп турда дөрт-ле минута эрткен турган болза, ак талабиле ойнаар Роберт Фишер үнелиг секундаларын оскунуп, оюн эгелээн соонда 17 шак 10 минута турда стол артынга олурупкан.

Фишер аңаа удурланып турза-даа, маргылдаа комитединиң шиитпирин ёзугаар ол дөртку салыгны Делгелелерниң кол залынга «маргылдааның кол негелделерин ёзугаар ойнап» эрттирген. Ынчангаш Фишериң оюнну бичин залга эрттирер дугайында бүгү негелделерин хүлээп албааны ол.

Роберт Фишер бодунуң «чаңчылын» ёзугаар ноян мурнунда оолду ийи карак ажыр кошкен. Делегей чемпиону аңаа удур «С5»-ти кошкен. Шыдыраачылар сицилия камгалалын ойнаанар. Ынчаарга ындыг арганың «тулган ойнакчызы» Фишер деп санап турар. Спасский баштайгы сес көш кылырда ийи бааин четпес минута чарыгдаан, а Фишер аңаа он ийи минута боданган. Ол сески көш кылырда бүдүн чеди минута дургузунда боданган...

АВТОРНУҢ БУРУУЗУ-БИЛЕ...

Бо чылдың июль 13-те үнген № 163 «Шында» О. Тавааның «Шиитпирлиг демисежир» деп эгелиг материалында «Улуг-Хая» совхозтуң төвүнге болган партия эге организациязының хуралынга саналал берген эштерни арагалап турган кылдыр авторнуң буруузу-биле шын эвес парлап үндүргеи.

Коммунистер О. Доспанай, С. Шарап, Ы. Кыргыс оларның мурнунга редакция буруузун миннип тур.

телевидение

ИЮЛЬ 20-ДЕ

МОСКВАДАН

13.00—Дамчыдылгалар программазы. **Мультфильмнер.** 13.45 — Өнүг телекөргүзүг. Уругларга. «Ажырбас, чаан!». Мультфильм. 14.30—**«Коммунист болгаш үе».** Ангарскиниң химия комбинадының слесарь Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры В. В. Говорин дугайында телеочерк. 15.00—Өнүг телекөргүзүг. Спортчу программа. 16.25—16.35—Чапсар. 16.35—Дамчыдылгалар программазы. 16.40—«Бажың» Ураң-чечен телефильм. (Польша). 18.00—«Үе». Информастыг программа. 18.30—Чаяк музыка концерти. (МКУ-нуң Культура бажыңындан). 18.55—**«Ис «Чедиги дээрже» аппар чор».** Хөй сериялыг телефильм. ГДР. (2, 3-кү сериялары).

КЫЗЫЛДАН

20.30 — **«Шолбанчыгаш».** Уругларга программа. 20.50—Мультфильм. **«Эң-не биче чаашкынчыгаш».** 21.00—Телемедээлер. 21.15 — **«Ыдыктыг хүлээлге дугайында хоойлуу».** Документалдыг фильм. 21.35 — Телемедээлер. 21.45—Чарладдар, реклама. 21.50—**«Шала тыртқан таакпы».** Кысқа метражтыг фильм.

МОСКВАДАН

22.00 — Телемедээлер. 22.10 — Польшаның телевидениезиниң программазы. 23.00—«Үе». Информастыг программа. 23.30—01.15—Футбол талазы-биле ССРЭ чемпионады. ЦСКА—«Заря» (Ворошиловград). «Динамо» деп Теп стадиондан дамчыдылга.

ағаар

Бөгүн республикага бүргеи, чаазыр, даглыг черлерге чаъс чаар. Хаттың дүргени секундада 5—10 метр чедер. 19—24 градус чылыыр. Кызылга будуттаар, чагбас. Хаттың дүргени секундада 5—10 метр чедер. 21—23 градус чылыыр.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

ИЮЛЬ 20-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: **«Персик чечээ»** 10, 11.55, 13.50, 15.45, 17.40, 19.35, 21.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Ужуп үнерин чеңшаередер»** 14.30, 16.25, 18.20, 20.25 шактарда.

«ПИОНЕР»: **«Аладдиниң хувулгаазын лампазы»** 9, 11, **«Соолгу форт»** 13, 15, 17, 19, 21 шактарда.

«ВОСТОК»: Киночыында 12.20 **«Толанчы»** (1-ги, 2-ги кезектери) 13.40, 16.50, 20.10 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТР: Киночыында 10.30, **«Буруу чок»** 17.20, 21, **«Шпессарттың кайгамчык үелери»** 19.10 шактарда.

САМАГАЛДАЙГА ЧАҢГЫС ХҮНЗЭЭШ...

Изиг-ле хүн болду. Доозунга шыптыргаш, хүргүл-сарыг апарган автобустан дүшкеш, дораан-ва дерилип эгеледим. Хүнүң чидиг херели тейимче өрүмнеп тур. Аалчылар бажының сураглап базып ор мен. Хаа, Самагалдай база солун суур эвес деп бе.

Үзүн, калбак кудумчунуң ужу ынаар ыракта барып төнген хевирлиг көстүр болду. Хажыымда бажыңның ханаларынче көрүп чор мен: Советская кудумчузу. Ол-бо талада улуг, биче теректерниң бүрүлериниң бир талазы хүнге моңгүниелдир чайынналган, а адаавдаазы — кара-ногаан, артында серии-даа ышкаш. Ийи кудумчу белдирлешкен черде бажыңның чанында улуг терек адаанга сериятендим. Оо, бо кыскажык доора кудумчунуң чаражын. Дөрт, беш хире аныяк теректер деңдески үнген. Оларның дөзүногаан шыкта буга суу шолурткайдыр бадып чыдыр. Кудумчунуң адын сонуургадым. Авиация. «Чараш кудумчу-дур, ыяштары хары угда үнген, шеф күжү-биле олурткан ыяштар боор ийин» деп боданып тур мен...

Ынчалза-даа далажы бердим. Бөгүн суббота болгай. Ужурашкаш, даарта эштер деп бодаан ажым бөгүн ажылдаар черинде чок болду. Бажыны суурнуң та кайызында чүве. Аалчылар бажыңнга орун эллеп албааже талаар. Хостуг орун тывылбазын канчап билир.

Эллдек чаңныг, чиңгежек шевер сынныг тыва уруг хөй чугаа чокка, мээң документимни бүрүткөөш, чыдар өрээлимге чедирип кагды. Өрээлдиң арыг-шевери-даа хөлчок, орун-дожек хар дег аккыр. Краныы долгаптарымга, суу шииледи-дир төктүп келди. Чуна шаап алдым. «Чүгле даштыкы хевири эвес, а харын иштп база чараш чер-дир эвеспе оң» деп угаанымга демдеглей шаап алдым. Орукка чораан кижи элээн чунуп алза эки ыйнаан дээш телефонда бардым. Кыстың хоюг үнү: «Маңаа душка чунуп ап болур силер».

Хаа, чупар-бажың дээрге, бистиң Кызылдыындан дора эвес, харын ажар чыгыы-дыр. Арай четпес чүвези—ында соок суксун сатпайн турар болду. Чунар дээн кижи хөлеалеп ацкы дег кактынар хадың бүрүзү, эзт дурбүүр, саван, аржыыл чогунга хомудавас арга чок. Оон башка хөорем чокка мактап болур: эки-ле чер-дир!

Аалчылар бажыңының эвилеп ээзиндеи айтырып алгаш, чеде бөзримге, эжимниң бажыны шоочалыг. Кожазыңдан айтырдым. Колхозче төрелдеп чорутпан деп мындыг. Ийи дыштаныр хүнде мени келир деп ол кааа-ла маңаа орар боор. Ам канчаар почта хаажанче чагаажыгаш суп кааш, базып чоктаптым. Суур адаанда бажыңныг эш чүве-дир. Ында чоокку чылдарда тутқан хевирлиг хөй бажыңнар ийи квартал болу берген. Чаңгыс аай төлевилелдиг ийи эл иштп чурттаар бажыңнар ботботтарынга ийистер дег дөмей. Изиг ам-даа шеглевээн. Ында мында суг-ла хөй. Савазында кыңгырткайныр чыдары-даа, чаптылгаш кылаштаар арга бербестей-даа бергени бар. Оюп чорун, арта халып-даа чоктап ордум.

«Ам чүвү кылырыл, че?» деп аалчылар бажыңының буфединге чемненип ора, бодумдан айтыртыдым. Буруугаар бажың артында улуг тудут көзүлдү. Оон чанында согунунда кызыл тук шанчып каан крап. Олче кылаштаардыр, адыр...

А бо тудут— Культура бажыңы чүве-дир. Чанында эрга бажың чаңныга ёзулуг орду дег көстүр. Хөлчок улуг соңгаларда көзенектерни суп каап. Чоон, дөрбелчин багаалар аар дээвирни тудуп турар. Бо чылын самагалдайжылар маңаа кино, концерт көре бөөрлер ирги бе?

«Культураның болгаш дыштанылганың парыгы». «Кирип моорлаңар!» дээн бижимел көре тыртып каап, өөрээнимни үүү дээр! Чараш бижимелдиг кирер эжиктиң ол-бо талазында чиңгір-ногаан херим оон-биле өңүн былаашкан шивилиг аргага барып үскен.

«Сеңгилдениң сесерлиги.

Сени, мени маңаа туру» деп, аза-муна химиренип ырлавышаан, манзылардан кылган көвүрүгүгүгеш оруктан базыптым. Адаайда ийи-үш адыр апарган кара-сугжугаш дөңгеликтер аразы-биле дыйлаңайнып, янзы-бүрү үннер-биле чугаалажып бар чыдыр. Өтсигеи, чечек, чадаң каттар сыптары, чүзүн-баазын өңнери-биле кижини магададыр болду. Сугнуң арыын чүү дээр. Оон дүвүнде даштар аңаа чутдунгаш, улам-ва чараш апарганнар. Шивилериниң чуксуг-даа болза, чаагай чыды думчукка какты. Ыңайбөөр кайгаар дээш баштай дыңнавайн барып-тыр мен, арыг-иштп музыка аялгазыбиле долган ышкаш: «тю-тю-тю-у, тр-тр-р» дээн кушкаштар үнү ында-мында мыжырашкылаар.

А ында-даа үн салып каап турар хектиң өткүт үнү магалыг дыңнадды. Оркестриң оюнун дыңнап, ийи шивиге кадап каан маңзэ сандайга олура дүшкен-дир мен. «Культураның болгаш дыштанылганың парыгында» өске үү бар ирги, ам-даа сонуургаар-дыр дээн бодал үр олуртпады. Ында-мында сандайлар, столчугаштар көстүр. Арыг иштп аштап турган хевирлиг. Бөлүп каан чочагай, күзүрүм кымыскаяк оглери дег олургулаар. Ону чүге ырадып каавытпаан чүве ирги? Кончуг чидиг балды-биле чаңгыс кагарга, кээп ушкан шивижигеш база чыдыр. Ол черден ырак эвесте садыглаар чер кылган чүве-дир. Хы! Бир-ле чурум чок амытаннар ону буза шаап каапкан болду. Кырыы шыпкан шиферлер эңме-санчок бузуңдулар боон черде тоо-быдараан, маңзаларын тура тыртын каапкан. Иштпде чок-ла чүве чок. Өрү углуг каш баскаш, база-ла ындыг хоозуралга даварышкан ларёкту көрүп кагдым. Дээскидир магалыг бойдус, арыг агаар, аян туткан куштар, а черде... Баштай өөрүп хөлээп сагын-сеткилим дүвүрелче шилчий берди. Канчап черле мындыг болду, ээзи чок чер бе? Акша-хөрөңгини үндүрүп турган, ылын каан үүлдерни үреп турда, анва көрүп орар арга турар чүве бе, моонар!? Черле ынчаш, ёзулуг дыштанылга черге мындыг турар болза, хомуданчыг-дыр. Че, харын чаа кылып эгелеп-даа турар дижик, чүге ара соксаанын? Мындыг бодалдарга алдын, улуг эвес хемчигеш кыдыында тур мен. Баг кагар шөлчүгеш ында бар чүве-дир. А чер-даа магалыг-ла! Хем чанында калбак ыскчыгаш погаарарган. Мында чүгле шиви эвес, дыт, терек, чыраа, хадың дээш янзы-бүрү ыяш хөй.

Чаңгыс хүн Самагалдайга көрген чүүлдерим мындыг. Аалчы кижи эллерни бактавас ужуруг дижир. Мен база аңаа катчыр мен. Ынчалза-даа бо суурда сагын-сеткилге өөрүвүт-даа, хомуданчыг-даа талалар бар болганын Силерге бижиксээн кижи мен ийин, эш Мергелдей. Ындыг хомуданчыг үүлдер көзүлбес болза база эки чүве-дир ийин.

Хүндүлел-биле А. ООРЖАК.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ

Кызыл, Шетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3, ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, пропаганда киллизинин 23-54, харысалгалыг секретарьның 23-35, партийжи амыдырал киллизинин 37-13, культура киллизинин 23-54, өөрээ ажылагый киллизинин 21-47, үлетпүр киллизинин 22-64, чагаа киллизинин 41-27, информация база совет гургузуг киллизинин 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Тыва АССР-нин Министрлер Чөвүлелинин чанында Тыванын ном үндүрер черинин республика типографиязы (Кызыл, Шетинкин-Кравченко кудумчузу 1). ТС—00749.